Pr. dr. Lucian Petroaia

ÎNVĂŢĂTURA DESPRE MAICA DOMNULUI ÎN CÂNTĂRILE OCTOIHULUI

I. Generalităţi

1. Învăţătura ortodoxă despre Maica Domnului. Exprimarea ei în teologia patristică şi în imnografie

a) În baza temeiurilor Revelaţiei, Biserica a învăţat dintotdeauna că, *„la plinirea vremii“* (Galateni 4, 4) Fiul lui Dumnezeu *„S-a întrupat de la Duhul Sfânt şi din Fecioara Maria şi S-a făcut om*“. Acest lucru îl mărturisim în Simbolul credinţei. Prezenţa Maicii Domnului în iconomia mântuirii este plină de sens; este fundamentală. Una dintre condiţiile Întrupării a fost tocmai ivirea, între oameni, a unei fecioare din care Dumnezeu să Se întrupeze. Neamul regesc al lui David, din care ea provenea, preacurata ei viaţă, petrecută până la 15 ani în Templul din Ierusalim, în Sfânta Sfintelor[1], totala ei dăruire lui Dumnezeu şi darul Domnului ce a fost mereu asupra ei au creat una dintre cele mai importante premise pentru mântuirea lumii. Părinţii învaţă că Fiul lui Dumnezeu Şi-a amânat multă vreme venirea, iar timpul naşterii şi vieţii Maicii Domnului au constituit un element din acel „*Kairos*“ dumnezeiesc al Întrupării. Cum s-a petrecut aceasta ne desluşeşte, în parte, atât cât îi este dat limbii şi minţii omeneşti a cuprinde şi exprima, Sfânta Evanghelie: arhanghelul este trimis la Sfânta Fecioară, o salută, poartă acel dialog cu ea (Ev. Sf. Luca 1, 26-37), în mintea ei se petrece o adevărată metanoia, înţelege şi acceptă: *„Iată, roaba Domnului. Fie mie după cuvântul tău!“* (Luca 1, 38). Acum Se sălăşluieşte în pântecele ei Fiul lui Dumnezeu. Sf. Ioan Damaschin învaţă: *„Duhul Sfânt S-a pogorât peste ea (...) curăţind-o şi dându-i în acelaşi timp puterea de a primi Dumnezeirea Cuvântului şi puterea de a naşte. Atunci a umbrit-o înţelepciunea enipostatică şi puterea preaînaltului Dumnezeu, adică Fiul lui Dumnezeu, Cel deofiinţă cu Tatăl, ca o sămânţă dumnezeiască şi Şi-a alcătuit Lui şi din sângiuirile ei sfinte şi preacurate, trup însufleţit cu suflet raţional şi cugetător, pârga frământăturii noastre...*“ [2] . Întruparea este, aşadar, o lucrare dumnezeiască sinergică - se petrece din voia Tatălui; Fiul Se întrupează, iar Sfântul Duh găteşte mijloacele (sălaşul) Întrupării, în pântecele Preacuratei.

Din aceste pricini dumnezeieşti, deşi zămisleşte Prunc, Maria rămâne fecioară ca şi înainte, şi în timpul naşterii, şi după naştere. Pentru aceasta Biserica o cinsteşte cu apelativul „Pururea Fecioară“ (ναει, παρθε,νος). Iar pentru faptul minunat că ea Îl naşte pe Fiul lui Dumnezeu, Biserica o numeşte „Născătoarea de Dumnezeu“

(η` θεοτο,κος). Aceste adevăruri de credinţă sunt cuprinse în toate cărţile de învăţătură de credinţă ortodoxă[3].

Pentru toate acestea, Biserica o preacinsteşte pe Maica Domnului, învăţând că este „*mai cinstită decât heruvimii şi mai mărită, fără de asemănare, decât serafimii"* şi mai „*«înaltă» decât toţi sfinţii*". I s-au aşezat sărbători încă din primele veacuri[4] şi, urmare hotărârii Sinodului VII Ecumenic, popoarele creştine au multă evlavie şi îi dau toată preacinstirea (hiperdoulia), care i se cuvine numai ei.

b) Cultul Maicii Domnului a fost clădit, cu migală şi multă credinţă, în secole, de Sfinţii Părinţi, care au formulat adevărurile de credinţă, „lămurite" prin hotărârile Sinoadelor Ecumenice şi de poporul dreptcredincios, care a trăit aceste adevăruri. Încă din perioadele apostolică şi postapostolică ne parvin ştiri despre preacinstirea Maicii Domnului, de la Părinţii care au scris despre aceasta. Cele mai importante temeiuri sunt: Canoanele Sinodului Apostolic, Sf. Ignatie Teoforul („*Mărturisirea de credinţă"* şi *Epistolele către efeseni, tralieni şi smirneni)*, Sf. Justin Martirul şi Filosoful (*„Apologii"* şi *„Dialogul cu iudeul Trifon"*), Tertulian („*Adversus Marcionem"* şi „*De carne Christi"*), Sf. Irineu de Lyon (*„Împotriva ereziilor"* şi „*Demonstraţia propovăduirii apostolice"*), Clement Alexandrinul („*Stromate"*), Origen (*„Comentariu la Evanghelia lui Ioan*"). Marea teologie a Părinţilor secolelor IV-V pregăteşte formulările doctrinare ulterioare. Despre Maica Domnului scriu remarcabil: Sf. Atanasie cel Mare (*„Despre feciorie", „Împotriva arienilor" , „Despre Întruparea Cuvântului"*), Sf. Chiril al Alexandriei (*„Glafira" , „Pastorala a IV-a: Către Sfânta Fecioară Maria", „Omilia despre aducerea la templu a Mântuitorului"*), Sf. Chiril al Ierusalimului (*„Cateheze"*, *„Scrisoare către împăratul Constantin"*), Sf. Vasile cel Mare (*„Omilia la Naşterea Mântuitorului Hristos", „Comentariu la Psalmi"*), Sf. Grigorie de Nyssa („*Despre naşterea lui Hristos", „Despre feciorie"*), Sf. Grigorie de Nazianz (*„Cuvântări"*), Sf. Ioan Gură de Aur („*Omilii la Facere", „Omilii la Matei"*), Sf. Ambrozie al Mediolanului (*„Expositio in Psalmum", „De virginibus"* , „*Expositio in Lucam"*), Fericitul Ieronim (*„De perpetua virginitate Mariae adversus Helvidium" , „Contra Pelagianos"*), Fericitul Augustin (*Sermo 184, 186, 187, 191* şi *„In Natali Domini", „Contra Faustum Manichaeorum"*). Secolele VI-VIII au adus Bisericii, pe lângă preocupările de mariologie ale Sf. Grigorie de Tours, Sf. Grigorie cel Mare, Sf. Maxim Mărturisitorul, şi contribuţia fundamentală a Sf. Ioan Damaschin, care face o reală sinteză a întregii theotokii, în omiliile la Naşterea şi Adormirea Maicii Domnului şi, mai ales, în a sa *„Dogmatică"*[5].

În această perioadă de aghiografii, prin operele lor strălucesc aparte imnografii. Primele rugăciuni către Maica Domnului sunt consemnate de Sf. Grigorie de Nazianz şi de Sf. Ambrozie, iar Sf. Efrem Sirul îi compune 11 imne[6].

Sfântul Nicodim Aghioritul este acela care întocmeşte lista completă a melozilor Maicii Domnului: *„...Andrei Cretanul, căpetenie a melozilor, lebăda cu dulce glas a Bisericii; Ioan Damaschin, privighetoarea preamelodioasă şi cu dulce glas a lui Hristos; Teofan Graptul al Niceei, mierlă cu fermecător glas şi preacântătoare; Iosif imnograful, rândunica felurit glăsuitoare şi multrăsunătoare a credincioşilor, Ioan al Evhaitelor, sirena cu glas de miere a Duhului Sfânt; Mitrofan din Smirna, cocoşul binegrăitor al Bisericii; Teodor Studitul, greierele cântător al ortodocşilor; Fotie al Constantinopolului, retorul şi pasărea cântătoare a Bisericii; Gheorghe al Nicomidiei, chitara cea binerăsunătoare şi frumos cântătoare; Teoctist Studitul, psaltirea cea cu zece*

coarde; Pavel Amoreul, lira dulce ca mierea a Duhului, Nicolae Catascheprinul, harpa duhovnicească şi preaarmonioasă; Atanasie al Constantinopolului, organul însufleţit de adierea Mângâietorului; Ignatie al Constantinopolului, timpanul sfânt şi înţelept glăsuitor; Marcu al Efesului, trâmbiţa cea cu mare glas; Teodor Lascaris, fluierul cu glas fermecător; Manuil Retorul, chimvalul răsunător; Clement, cobza cu glas de miere a Duhului; Ilie Ecdicul, harpa harului; Calinic din Heracleea, fluierul păstoresc şi dulce glăsuitor; celălalt Nicolae, cinteza primăvăratecă şi frumos glăsuitoare şi Tecla, cea mai dulce răsunare" . O pleiadă de imnografi care vreme de câteva secole au izvodit cântări de preamărire a Maicii Domnului. Mai înalt şi mai adânc şi mai complet decât toate aceste opere este însă „Octoihul" Sf. Ioan Damaschin, obiectul studiului de faţă.

2. Cartea de cult numită „Octoihul". Octoihul în limba română

Octoihul este cartea de cult care cuprinde rânduiala slujbelor celor opt glasuri, pentru toate zilele săptămânii, în perioada liturgică cu acelaşi nume a anului bisericesc. Se mai numeşte „Optglăsar", deoarece slujbele sunt aşezate pe opt glasuri, pe săptămâni, de sâmbătă seara (la vecernia mică) şi până în sâmbăta următoare (la Liturghie) şi se cântă, la rând, în săptămâni consecutive. Autorii Octoihului sunt: Sf. Efrem Sirul (imnurile Maicii Domnului), Patriarhul Anatolie al Constantinopolului (anatolicalele), Mitrofan al Smirnei (canoanele treimice). Cel mai important dintre toţi este Sf. Ioan Damaschinul care a scris toate cântările Învierii şi a compus şi muzica celor opt glasuri[7]. Octoihul are şi o variantă rezumativă, folosită mai ales la strană: Octoihul Mic (Catavasierul), care conţine rânduielile de duminică (Vecernii, Utrenii, Sf. Liturghie) pe cele opt glasuri, podobiile, polieleele, mărimurile, catavasiile, luminândele, voscresnele.

În Ţările Române au circulat, la început, exemplare greceşti şi slavone ale Octoihului. Ediţiile tipărite la noi, în limba slavonă sau în limba română, au fost:

- *Osmoglasnic, 1510*, tipărit de ierom. Macarie; este un tip mixt de Octoih, ce cuprinde toate cântările glasului I, iar cele pe glasurile II - VIII doar pentru sâmbete şi duminici;
- *Braşov, 1556-1557*, prima carte tipărită de Coresi şi Oprea Logofătul; era destinat tuturor românilor pentru că avea pe frontispiciu stema Munteniei şi menţiona pe cei trei conducători ai Ţărilor Române de atunci: Alexandru Lăpuşneanu, Pătraşcu cel Bun şi Ioan Sigismund Zapolya;
- *Braşov, 1574-1575*, tipărit de Coresi, cu binecuvântarea mitropolitului Eftimie al Ungrovlahiei şi cu susţinerea financiară a domnitorului muntean Alexandru al II-lea[8];
- *Buzău,1700*, tipărit de episcopul Mitrofan, cu tipicul în limba română, pe cheltuiala domnitorului Constantin Brâncoveanu[9];
- *Râmnic, 1706*, tipărit de Sf. Mitropolit Antim Ivireanul;
- *Târgovişte, 1712*, tipărit de Sf. Mitropolit Antim Ivireanul;
- *Bucureşti, 1720*, tipărit de ierom. Dionisie şi ierom. Savva, cu binecuvântarea mitropolitului Daniil al Ungrovlahiei, în timpul domniei lui Nicolae Alexandru Voievod;
- *Bucureşti, 1724*;
- *Iaşi, 1726*, lucrat de Ieremia tipograful, cu binecuvântarea mitropolitului Gheorghe al Moldovei, în zilele voievodului Mihail Racoviţă;

- *Bucureşti, 1731*, tipărit de popa Stoica Iacovici Tipograful, cu binecuvântarea mitropolitului Daniil al Ungrovlahiei, în timpul domnitorului Constantin Nicolae Mavrocordat;

- *Bucureşti, 1736,* tipărit de Radul Iacovici Tipograful, cu binecuvântarea mitropolitului Ştefan al Bucureştilor, cu iniţialele domnitorului Constantin Nicolae Mavrocordat;

- *Râmnic, 1742*, tipărit de popa Mihail Podilcievici Tipograful, diortosit de Lavrentie ieromonahul, cu binecuvântarea mitropolitului Neofit al Ungrovlahiei, în timpul voievodului Mihail Racoviţă;

- *Iaşi, 1743*;

- *Bucureşti, 1746,* tipărit de popa Stoica Iacovici Tipograful, cu binecuvântarea mitropolitului Neofit, în a patra domnie a lui Constantin Nicolae Mavrocordat;

- *Iaşi, 1749* , tipărit de Luca Sotiriovici;

- *Râmnic, 1750*, tipărit de Popa Mihail Atanasie Popovici, ajutat de diaconul Constandin, diortosit de ieromonahul Lavrentie Dimitrievici, cu binecuvântarea mitropolitului Neofit al Ungrovlahiei şi a episcopului Grigorie al Râmnicului, în timpul lui Grigorie Ghica Voievod;

- *Blaj, 1760*, ediţie îngrijită de diac. Ioachim Endredi, tipărită de Petru Siviianul, cu binecuvântarea lui Petru Pavel Aron;

- *Râmnic, 1763,* tipărit de popa Constantin Atanasievici, diortosit de Rafael monahul de la Sfânta Mănăstire Hurezu, cu binecuvântarea episcopului Grigorie al Râmnicului, în timpul domniei lui Mihail Racoviţă;

- *Blaj, 1770*;

- *Bucureşti, 1774*, tipărit de Constantin Râmniceanul, ajutat de arhimandritul Filaret, diortosit de ierom. Macarie, din Sfânta Mănăstire Dragomirna, cu binecuvântarea mitropolitului Grigorie;

- *Râmnic, 1774*;

- *Râmnic, 1776,* tipărit de popa Constantin Mihailovici Râmniceanul, diortosit de ierodiaconul Anatolie, cu binecuvântarea episcopului Chesarie, în timpul domnitorului Alexandru Ipsilanti;

- *Iaşi, 1790*;

- *Blaj, 1792*, apărut la tipografia Seminarului, cu binecuvântarea mitropolitului Ioan Bob;

- *Bucureşti, 1793,* tipărit de Stanciu Tomovici, cu binecuvântarea mitropolitului Cozma, în timpul voievodului Mihai Şuţu;

- *Râmnic, 1811;*

- *Buda, 1811;*

- *Buda, 1815;*

- *Iaşi, 1818;*

- *Neamţ, 1836;*

- *Bucureşti, 1859;*

- *Râmnic, 1862;*

- *Bucureşti, 1890* - ediţie ce a apărut la Tipografia Cărţilor Bucureşti, îngrijită de Constantin Erbiceanu, directorul Imprimeriei Cărţilor Bucureşti, cu aprobarea Sf. Sinod;

- *Bucureşti, 1952;*

- *Bucureşti, 1975,* E.I.B.M. al B.O.R., text diortosit de pr. prof. dr. Ene Branişte, cu binecuvântarea Patriarhului Justinian[10];

- *Bucureşti, 2003,* E.I.B.M. al B.O.R., text diortosit de pr. prof. dr. Nicolae D. Necula, decanul Facultăţii de Teologie „Patriarhul Justinian" din Bucureşti, cu binecuvântarea P.F. Patriarh Teoctist[11].

II. Tratare

1. Profeţii şi tipuri ale Maicii Domnului, din Vechiul Testament, regăsite în Octoih

Lunga aşteptare mesianică a omenirii este arătată deplin în freamătul profetic al Vechiului Testament. Aşteptarea ivirii lui Mesia presupunea, implicit, mai întâi naşterea şi vieţuirea celei ce avea să-L nască. Textele vetero-testamentare sunt pline de accente profetice mariologice; teolalia - aşa cum se numeşte, îndeobşte, acţiunea profetică, inspirată, de străvedere, are certe mesaje mariolalice. Încă de la începuturile istoriei mântuirii, proorocii au înaintevăzut-o pe Maica Domnului: *„Închipuirile Legii mai înainte te-au arătat pe tine, întru tot fericită, care aveai să naşti pe Dumnezeu, împreunat cu materia trupului, Care mai înainte, după firea Sa dumnezeiască, a fost fără materie. Binecuvântăm naşterea ta, Fecioară!*"[12].

Octoihul arată cum *„în multe feluri şi în multe chipuri"* [13], *„sfinţitele glasuri de dedemult"* [14] au primit, prin insuflarea Duhului, credinţa că Dumnezeu Însuşi Se va face om, Maica Sa avea să fie Născătoarea de Dumnezeu, iar El va săvârşi mântuirea întregii lumi. Aceste adevăruri, deşi prevestite „*lămurit*", sunt învăluite însă în „*umbrele Legii*" şi rămân „*taină mai presus de minte"*. Ele trăiesc o epocă a lor bine rânduită. Rostul prefigurărilor este acela de a arăta cele ce aveau să fie, de a pregăti omenirea să le primească şi de a găti condiţiile săvârşirii lor[15]. Omul, lumea aveau să trăiască şi momentele când timpul este copt, nădejdile s-au împlinit, *„Legea a slăbit şi umbra a trecut*" [16].

a. Maica Domnului - Noua Evă şi ridicarea lui Adam cel întâi zidit

Imnografia Octoihului întoarce pe credincioşi, duhovniceşte, la prima vârstă a existenţei omului: vieţuirea protopărinţilor în Rai. Însăşi Maica Domnului este numită „*uşă la Eden, care dă spre Răsărit..."*[17]. Imaginea conduce la ideea că Domnul, Care vine dinspre Soare-răsare, intră în Eden, lumea Sa, pe o uşă de mare cinste. Aluzia este şi la profeţia lui Iezechiel 44, 1-5.

În fapt, creatorul acestei analogii - Eva cea dintâi şi Noua Evă - este Sfântul Apostol Pavel; aşa cum Mântuitorul este numit „Adam cel Nou", prin similitudine, Maica Domnului este Noua Evă: *„Dumnezeu Cel mai înainte de veci S-a făcut cu adevărat un nou Adam din curate sângiurile tale; pe Acela, acum, roagă-L să mă înnoiască pe mine, cel învechit..."*[18]; „*Căderea Evei şi ticăloşia cea de demult ai tămăduit-o, Născătoare de Dumnezeu, că ai născut pe Ziditorul, Care poate să ne îndrepteze pe noi, cei doborâţi prin cădere*".[19]

Metafora condensează o mare perioadă de timp şi ascunde „in nuccae" parte din iconomia mântuirii: Adam şi Eva, creaţi pentru a fi o realitate unitară, se regăsesc după mii de ani, spiritualizat, simbolic, în Hristos - Domnul şi Maica Sa. Primii cad (căderea este o temă majoră a acestei imnografii), Domnul îi ridică, iar Sfânta Fecioară participă la

această ridicare, prin menirea ei de Născătoare de Dumnezeu. De aceea ea, devine acum, din *„fiica lui Adam cel din ţărână şi căzut..., Născătoarea lui Dumnezeu şi a Făcătorului ei, spre mântuirea noastră*“ [20]. Finalitatea acestei dualităţi simbolice este sincronă cu Protoevanghelia, prima făgăduinţă mesianică (Facere 3, 15): în urma lucrării mântuitoare a Domnului, Adam (în a treia ipostază aici - omul) „*în ceruri a fost încetăţenit, bucurându-se*“[21].

Alte două teme ale imnografiei la acest subiect din Octoih, sunt „pomul“ şi „şarpele“. Pomul are, de asemenea, valoare polisemantică. Mai întâi, textul se referă la pomul cunoştinţei binelui şi răului (Facere 2, 17; 3,3). Rodul acestui pom era *„mâncarea cea oprită*“. Oprită prin cea dintâi şi singura poruncă pe care trebuiau s-o păzească protopărinţii. Călcarea poruncii, neascultarea de cuvântul Domnului au adus „*amărăciune“* (vezi toate consecinţele păcatului strămoşesc) întregului neam omenesc. Dar şi Maica Domnului este numită „pom al vieţii“, pentru că nu a răsărit din ea *„rodul mâncării aducător de moarte oamenilor..., ci dulceaţa vieţii celei veşnice*“[22]. Ea este şi „*mlădiţa cea cinstită“* care ne-a odrăslit pe „*Domnul, pomul vieţii“* (al treilea sens). El reconverteşte conotaţiunile negative ale motivului biblic al pomului ca pricină a ispitirii şi rod al morţii, prin aceea că, pentru mântuirea lumii este pironit pe lemnul Crucii, din care izvorăşte acum „*dulceaţa nemuririi“* [23] - sublimă aluzie la Taina Sfintei Euharistii.

Nu lipseşte nici personajul malefic al Cărţii Facerii, şarpele, simbolul vicleniei. El vine cu o ispitire luciferică: „*Şarpele cel viclean* (formă poetică de superlativ absolut, n.n.), *insuflându-mi pofta de a mă asemăna Ziditorului, ca pe un rob m-a răpit...*“ [24]. Omul cel căzut monologhează dramatic: „*Cu dorinţa îndumnezeirii* (premature, furate, nemeritate, n.n.), *amăgindu-mă vrăjmaşul de demult* (metonimie pentru diavol) *prin viclenie, din Eden târându-mă pe pământ, m-a strivit...“* [25].

Maica Domnului este cea care a zdrobit dinţii şarpelui şi cheamă înapoi pe cel căzut prin aceea că încape în pântecele său şi-L poartă pe Dumnezeu, Cel care ridică pe om din ţărână. În acelaşi timp, şarpele este blestemat să se târască şi să mănânce ţărână[26]. Umilitorul este umilit şi învins de Tămăduitorul Hristos, Cel ce vindecă *„rana cea strămoşească*“ [27]. Acum, cu adevărat *„se bucură întru tine, Fecioară preacurată, strămoşii neamului, că prin tine au dobândit din nou raiul, pe care îl pierduseră prin neascultare“*[28].

b. Tipuri şi preînchipuiri din perioada Patriarhilor

Deşi personajele care creează istorie acum sunt bărbaţi, iar omenirea traversa epoca patriarhatului, firul roşu al profeţiei mariologice nu se întrerupe. O imagine profetică subtilă şi defel întâlnită în manuale sau tratate este aceea referitoare la Filoxenia de la Mamvri (Facere 18): *„În cort Avraam a văzut taina cea dintru tine, Născătoare de Dumnezeu; că pe Fiul tău neîntrupat L-a primit...“* [29].

Avraam a văzut cu ochi trupeşti pe Cel fără de trup, care avea să Se întrupeze din Maica Sa. Primirea Lui de către Avraam arată cum omenirea avea să-L primească; aşa cum cortul nu a ars, primind pe toată Sfânta Treime, aşa pântecele Fecioarei şi cheile fecioriei au rămas neatinse, primind pe Unul din Treime, pe Fiul lui Dumnezeu. Imaginea imnografică cuprinde şi pe Sara. Dacă aceasta *„s-a îndoit în cort“* (iconografia o înfăţişează undeva în planul al treilea, cu capul plecat, ca un semn de întrebare), Sfânta Fecioară nu s-a clintit nicidecum de *„vestirea lui Gavriil... - ci aşa a zis: «Iată, roaba Domnului!»“*[30].

Cea mai des folosită imagine profetică patriarhală este însă aceea a scării lui Iacov (Facere 28), care preînchipuie naşterea dumnezeiască a Mariei. Pe de o parte, scara simbolizează posibilitatea comunicării omului cu Cerul (omul poate urca, Domnul Se coboară spre el), şi înălţimea ideilor pe care le absconde (Dumnezeu Se face om, Se naşte dintr-o Fecioară, trăieşte între oameni, moare pe Cruce, învie, ne mântuieşte), dar şi faptul că, prin aceste dialoguri, omul poate urca pe treptele sfinţeniei[31]. De aceea, imnograful arată că Maica Domnului este „*frumuseţea lui Iacob"*, pe care Dumnezeu o iubeşte, prin ea „*împodobind* (cu înălţarea, cu luminarea, n.n.) *pe toţi cei întunecaţi prin călcarea poruncii celei dintâi*"[32].

Lupta lui Iacob cu îngerul Domnului a înainte-vestit „*semnele unirii celei negrăite"*, care a fost întru ea. Referirea se face la minunata unire ipostatică, în Persoana Mântuitorului, petrecută în momentul Întrupării. Desluşirea sensului este aceasta: dacă omenescul (Iacov) s-a luptat, oarecând, cu solul divin (îngerul), pentru că atunci cele două firi erau incompatibile, din cauza păcatului, în Persoana Mântuitorului este enipostaziată firea umană; firile conlocuiesc şi comunică perihoretic. Dumnezeu, acum, *„de voie S-a unit cu oamenii*"[33], prin Maica Sa.

c. Repere profetice mariologice în istoria lui Moise şi a Judecătorilor

Viaţa lui Moise, chemarea sa, rolul de conducător al poporului ales şi eliberator al lui, darul de a fi primit Legea, pe Sinai, din mâinile Domnului şi faptul că a reuşit prima organizare a poporului, în pustie, îl fac o figură ilustră şi de mare cinste pentru evrei şi nu numai. Imnografia Octoihului face referiri la Moise, pornind de la momentul chemării sale: vederea rugului care ardea şi nu se mistuia (Ieşirea 3, 2-3). Imnograful se adresează, în rugăciune, Maicii Domnului, făcând această paralelă: *„Fecioară prealăudată, taina cea săvârşită întru tine a văzut-o Moise cu ochi prooroceşti, în rugul care ardea şi nu se mistuia.."* [34]. Iar mai încolo tălmăceşte comparaţia, arătând că, aşa cum *„rugul din Sinai nu s-a mistuit..., cu focul împreunându-se, şi tu, Fecioară, ai născut, fiind fecioară şi fecioară ai rămas mai presus de gând*"[35]. Aşadar, „*focul cel din rug"* şi *„focul dumnezeirii"* sălăşluiesc în pântecele fecioresc. Dar făcătorul de cântări roagă pe Maica Domnului să stingă „*văpaia ispitelor cea năpustită asupra noastră..."*, luând-o pe ea, Maica Luminii, ca ajutor în lupta cea duhovnicească.

Maica Domnului este prefigurată şi de *„norul luminos"* şi de *„stâlpul cel de foc",* care au condus poporul spre libertate (Ieşirea 13, 21). Acelea călăuzeau poporul spre Pământul Făgăduinţei. În Legea Darului, când *„trecut-a umbra Legii"*, toate s-au plinit: *„... în locul stâlpului de foc a răsărit Soarele dreptăţii; în locul lui Moise, Hristos, mântuirea sufletelor noastre"* [36]. Acum poporul are, desăvârşit, şi Călăuză, şi Cale, şi Liman de mântuire, care sunt Hristos-Domnul.

Un exerciţiu reuşit de măiestrie poetică este Dogmatica glasului V. Sf. Ioan Damaschin realizează aici două dialoguri ideatice. Primul dintre ele îl constituie jocul tip-antitip (prefigurare-împlinire), realizat prin metodele analogiei şi alegoriei, folosite pedagogic, ilustrativ. Schematic, concepţia ideatică a strofei este următoarea:

Textul este foarte dens sub raport doctrinar. El cuprinde adevăruri despre taina Întrupării, taina Naşterii dumnezeieşti, taina pururea fecioriei, taina teandriei lui Hristos.

Al doilea procedeu folosit, care dă şi mai multă consistenţă textului este cuprinderea, într-o frază, a trei dimensiuni temporale: cea profetică - trecută, cea a împlinirii profeţiilor în Hristos şi veşnicia. Tipurile vechi-testamentare se împlinesc, devin antitipuri, în persoana şi în timpul Maicii Domnului. Tehnica cronotopului şi a simbolului sunt magistral folosite aici[37].

Ca aluzie la perioada mozaică, Octoihul numeşte, metaforic, pe Maica Domnului „*amforă*[38] *cuvântătoare, care ai purtat pe Hristos, mana nemuririi"* [39] (Sf. Euharistie, care e Trupul şi Sângele Lui - n.n.), sau arată cum Cortul Legii, prin chivot (sfinţenia - n.n.), masă (infinita disponibilitate - n.n.), sfeşnic (veghea - n.n.) şi năstrapă (cuprinderea - n.n.) arăta, profetic, tipic, pe Maica Domnului.

Dintre Judecători, imnograful se opreşte, mai adesea la Ghedeon şi la proba lânei (Judecători 6, 37-40), prin care cerea Domnului semne pentru izbăvirea lui Israel.

Maica Domnului este „*lâna*" (rodul turmei cuvântătoare n.n.), care adună pe ea roua cea dumnezeiască - Hristos, care *„pe cei topiţi de arşiţa păcatului îi răcoreşte*" [40] şi seacă *„pâraiele cele cumplite ale păcatului"*.

d. Din cuvintele Profeţilor mari şi mici

Proorocul Isaia este prezent în imnografia Octoihului mai ales prin două imagini, care îi şi dau unicitate între ceilalţi profeţi. Prima este vederea Slavei Domnului (cap. 6), cu predilectă observare a gestului serafimului care ia cărbunele cu un cleşte şi îl atinge de buzele profetului (v. 6-7). În acest sens şi Maica Domnului este numită „*dumnezeiesc cleşte*", pentru că a primit „*în chip negrăit pe Cărbunele cel dumnezeiesc*" [41]. Nici văpaia cărbunelui de pe jertfelnic nu a ars buzele Isaiei, nici *„plinătatea dumnezeirii Mântuitorului"* nu a ars pântecele Fecioarei, nici a stricat fecioria. Mai mult, ea este chemată a stinge *„cărbunii cei aprinşi ai patimilor"* (care uneori sunt atât de grosiere, încât devin „materiale"), din sufletele tuturor acelora care o preacinstesc.

Cealaltă legătură cu cartea proorocului Isaia este textul de la cap. 7, v. 14: *„Iată, Fecioara va lua în pântece şi va naşte Fiu şi vor chema numele lui Emanuel!"*. El a văzut aceasta cu ochii minţii sale celei curate, ceea ce, raţional, omeneşte, este de necuprins şi necrezut: fecioara să nască şi să rămână fecioară. Explicaţia se află tot în textul Octoihului: această Fecioară este unică în istorie prin curăţia ei, este „fără prihană" şi ea naşte pe Dumnezeu, *„spre naşterea din nou a oamenilor"* [42]. „Meritul" profetului Isaia este acela că, inspirat de sus, el o numeşte „Fecioară" pe aceea pe care doar o *„vedea cu mintea"*. De acest lucru s-au poticnit multe minţi în istorie! Chiar şi dreptul Simeon a avut parte de o încercare rămasă celebră şi consemnată în Sfânta Tradiţie. Biserica preia „îndrăzneala" lui Isaia, în cântarea care îi şi poartă numele, la slujbele Cununiei şi a

Hirotoniei, acolo unde primitorii trebuie să vină cu vasul trupului şi al sufletului neciobit[43].

O imagine expresivă este interpretarea cuptorului de foc în care, în chip minunat, şed nevătămaţi cei trei tineri (Daniel 3); este o profeţie pentru pururea-fecioria Maicii Domnului. Se oferă mai multe explicaţii pentru această salvare. Mai întâi Scriptura îi arată *„tineri fără nici un cusur trupesc, frumoşi la chip şi iscusiţi în toată înţelepciunea, cunoscători a toată ştiinţa, cu adâncă putere de pătrundere şi plini de râvnă ca să slujească în palatul regelui“* (Daniel 1,4). Textul este şi un portret profetic al Maicii Domnului, care, la vremea Buneivestiri, era de 15 ani, învăţase multă carte la Templu şi dorea să slujească doar Regelui lumii. Imnografia întăreşte asemănarea: cei trei *„în trupuri fecioreşti au călcat văpaia...“* (curăţia lor i-a făcut de neatins). Explicaţia surprinzătoare, însă, este aceea că *„Pe cei (ce) întocmai la număr cu Treimea i-a mântuit închipuirea cea mai dinainte a fecioriei tale...*“ [44].

Cu referire tot la cartea proorocului Daniel, imnograful vede pe Maica Domnului ca „*o carte, în care Cuvântul S-a scris cu degetul Tatălui“* [45]. Imaginea misterioasă a degetului lui Dumnezeu care a scris tainicele cuvinte: *„Mene, Mene, Techel, Ufarsin“* (Daniel 5, 24-25) este inspiraţie pentru această imagine. Fiul, Cuvântul, deşi este taină indicibilă, El totuşi „Se scrie“, adică Se descoperă, Se revelează, Se întrupează, poate fi - pe cât e îngăduit - „citit“ (înţeles). Imnograful cere Maicii Domnului să mijlocească scrierea tuturor creştinilor în Cartea Vieţii.

Una dintre imaginile de forţă prin care este metaforizată Maica Domnului este preluată, deopotrivă, de la proorocul Daniel (2, 45) şi de la proorocul Avacum (3, 3-6, 10) şi foloseşte simbolul muntelui, sugestie pentru înălţimea, majestatea şi sensul dumnezeiesc al Întrupării Fiului lui Dumnezeu din Fecioară. Imnograful arată cum: *„Muntele cel des şi umbros, pe care l-a văzut mai înainte Avacum, din care a ieşit Cel sfânt, arăta naşterea cea cu anevoie de văzut a zămislirii tale, Fecioară*“ [46].

În diferite locuri Maica Domnului este numită *„muntele cel dumnezeiesc“* [47] sau „*munte umbrit“* (simbolul misterului, n.n.), *„munte netăiat“* (tip pentru pururea fecioria ei, n.n.), „*munte gras şi închegat*“[48] (bogăţia darurilor Domnului şi rodirea lor în ea); ea este „η κεχαριτωμενη “ - „cea plină de dar“, n.n.). Din acest „munte“ se taie, fără mână omenească, „*Piatra care a sfărâmat stâlpii cei diavoleşti“*. Tâlcuirea este uşoară: Piatra este Hristos (conform Psalmului 117, 22-24), Care sfărâmă idolii neamurilor (conform Psalmului 134, 15-16-17). Umbra cea deasă a muntelui este mijlocirea ei cea bineprimită de Domnul şi ocrotirea ei, prin care *„Curata, pe cei ce se topesc în văpaia multelor greşeli, îi umbreşte...“* [49]. Tot în Psalmi (44, 11-12), Maica Domnului este profetizată *„cu dulce cântare*“ ca împărătească ce şade de-a dreapta lui Dumnezeu: *„Stătut-a Împărăteasa aproape, de-a dreapta Ta...*“ [50]. Descrierea merge până la detalii, căci imnograful îi vede haina „*aurită şi preaînfrumuseţată“* (Ps. 44.12), împodobită „*cu virtuţile ca şi cu nişte ciucuri de aur*“ [51] - trimitere la filacteriile rituale ale veşmântului preoţesc din Vechiul Testament.

e. Sionul şi Templul din Ierusalim - imagini profetice pentru Maica Domnului

Sionul sau „Sinionul“ sau „Semirul“, după alte surse, este acea culme a Muntelui Hermon, cel mai înalt din lanţul Munţilor Anti-Liban pe care evreii o considerau *„cetatea Împăratului celui Mare*“ (Psalm 47, 1-2), pentru că *„aici locuieşte Domnul“* (Psalm 67, 16-17). Aici a zidit David cetate şi a adus Cortul Mărturiei, cu Chivotul Legii. În Octoih sacralitatea şi nobleţea regală ale Sionului sunt mutate către celălalt Sion,

Maica Domnului, numită *„cetate aleasă a Împăratului“* , pe care imnograful o imploră: *„fă-mă cetăţean al cetăţii celei de sus!“*[52]. Templul, lăcaşul Celui Preaînalt era spaţiul în care interpenetrau realitatea vizibilă şi spiritualitatea invizibilă. Aici fusese crescută Maica Domnului, hrănită *„cu hrana sacră a credinţei, a înţelepciunii şi a sfinţeniei, realizate integral în neprihănire, în neîntinarea feciorelnică“* [53]. În Maica Domnului converg cerul şi pământul, dumnezeiescul şi omenescul, printr-o minunată întrepătrundere, aceea din Pruncul ei. Aici, pe acest Munte spiritual, Domnul aşează *„temelia cea neclintită a mântuirii“*.

De o bogăţie greu de cuprins sunt metaforele care prezintă pe Maica Domnului profeţită de unul dintre elementele constitutive ale vechiului Cort al Mărturiei sau ale Templului din Ierusalim. Ea este *„cort al sfinţeniei“*[54], dar şi *„sfântă a sfintelor*“ ce naşte pe „*Sfântul Sfinţilor, Care sfinţeşte pe toţi*“[55]. Jocul de cuvinte şi aliteraţia conferă o muzicalitate aparte textului. Maica Domnului a fost preînchipuită şi de *„chivotul cel de aur“*, care a ţinut vasul cu mană, drept pentru care ea însăşi este numită *„chivot ceresc, care ai purtat nu tablele legii, ci pe Dătătorul Legii şi Ziditorul cerului şi al pământului...“*[56]. Imaginea are multă profunzime teologică: chivotul era obiectul cel mai sfânt din Templu (Maica Domnului este numită „Prea Sfântă“ - Υπεραγια sau „Atotsfântă“ - Παναγια), era din lemn placat cu aur (Sfânta Fecioară, om fiind, naşte pe Fiul lui Dumnezeu şi întrece în strălucire pe toţi sfinţii) şi era străjuit, pe capac, de doi heruvimi cu aripi desfăcute (*Născătoarea de Dumnezeu este, „mai cinstită decât heruvimii...*“). În chivot se afla vasul (năstrapa) de aur în care se păstra mană - este o altă imagine profetică: Sfânta Fecioară este numită şi „năstrapă“ şi ea *„a odrăslit pe Hristos, Cel ce a plouat mana cunoştinţei tuturor celor ce o cinstesc“* pe ea[57].

În vechime, la rugăciunea, arhiereului ce intra, o dată pe an, în Sfânta Sfintelor, cu tămâie multă, cobora peste chivot, ca un nor, „slava Domnului“ („Şekinah“). Imnograful găseşte aici o altă trimitere profetică spre Maica Domnului, pe care o numeşte *„nor al luminii celei veşnice“*[58], „*nor al luminii celei neapuse*“, sau *„norul cel uşor*“[59]. „Slava“ aceea, fala poporului ales, era doar o scânteie din harul ce avea să se reverse peste lume, de la Hristos, spre Maica Sa, care mijloceşte pentru omenire pentru a avea „lumină neînserată“ . Trei dimensiuni ale luminii, aşadar: şekinah (prefigurare) - har (împlinire) - lumină (eshaton).

Imaginile profetice se inspiră şi de la obiecte din Sfânta. Marele sfeşnic de aur - Menorah - preînchipuia, de asemenea, pe Maica Domnului: „*Sfeşnicul cel cu strălucire de aur te-a închipuit pe tine mai înainte...*“ [60]. Ea a purtat, prin viaţa sa preacurată, cele şapte candele ale virtuţilor şi darurilor Duhului, dar a purtat în sine, *„lumina cea neapropiată, care luminează toate“*. Tot în acest spaţiu, masa pâinilor punerii înainte a arătat-o, în simbol, pe Născătoarea de Dumnezeu: *„Ca o masă ai încăput pe Pâinea cea de taină, din care mâncând, nu mai flămânzim...*“ [61]. Sunt clare aluzia euharistică şi trimiterea la Evanghelia Sf. Ioan 6, 35. Pot fi adunate şi alte câteva aluzii profetice, referitoare la anumite unice particularităţi de chip, ţinută, distincţie, cu care avea să fie dăruită Maica Domnului. Îndeosebi Cântarea Cântărilor, după unii interpreţi, ar cuprinde diferite fulgurante profeţii, ascunse în alegorii, referitoare la graţia Maicii Domnului (2, 1), strălucirea curăţiei ei (5, 15), glasul tânguitor (2, 12), frumuseţea iconică a chipului ei (6,9)[62].

Toate aceste profeţii s-au împlinit în Maica Domnului. Ea însă este cu mult mai înaltă şi mai însemnată pentru istoria mântuirii decât s-ar putea reda vreodată în cuvinte.

Imnografii Octoihului au încercat adunarea şi interpretarea tuturor locurilor biblice cu profeţii despre Maica Domnului, din care, în parte, am preluat şi în acest studiu.

2. Un scurt Sinaxar imnografic

O cercetare a stihirilor Maicii Domnului din Octoih arată cum autorii imnografi au surprins relativ puţine date privind viaţa ei. Aceştia urmăresc arborele genealogic al neamurilor ilustre, de spiţă, din care avea să se nască prunca Maria. Rădăcinile acestor generaţii sunt patriarhale. Ea se naşte „*ca o stea din Iacob*“[63], în zilele „*când nu au mai fost ocârmuitori din neamul lui Iuda*“[64], adică în timpul la care trebuia să vină Ocârmuitorul. Sunt aluzii la două vechi şi cunoscute profeţii: Facere 49, 10 şi Numerii 24, 17.

Ea este mlădiţa care a odrăslit *„din rădăcina Dumnezeiescului Părinte, potrivit proorociei*“ şi care *„l-a mărit pe David cu adevărat...“*. Ea se naşte din neam regesc, pentru că Ioachim şi Ana erau *„din ramura aleasă a aceleiaşi case şi acest lucru prevestea că Împăratul care urma să Se nască din pruncul lor, avea să fie Preot în cel mai înalt înţeles al cuvântului, fiind Dumnezeu şi om“*[65]. Naşterea Pruncei este minunată; mama ei, Ana „era stearpă“. Ana dobândeşte prunc pentru că *„asemenea întâiei Ane, maica lui Samuel, a plecat la Templu şi s-a rugat Ziditorului a toate să-i dea rodul naşterii, pentru ca la rândul său ea să-i închine, în schimb, darul primit de la El. De asemenea, Ioachim...“* [66].

Maria este un dar dumnezeiesc pentru drepţii ei părinţi, copil ce avea să aibă o slujire unică în iconomia mântuirii: „*Pântece sterp te-a purtat pe tine, Fecioară, ceea ce ai purtat în pântece pe Cuvântul întrupat...*“[67]. Copilăria i-a fost, de asemenea, curată şi ferită de răutatea lumii. Biografii ei comentează diferit: *„Iar Maria era în Ierusalim, în casa Domnului“*[68], unde „*preoţii au crescut-o în Sfânta*“[69] şi în „*Sfânta Sfintelor*“[70]. Aceste preatainice rosturi ale vieţuirii ei, consemnate istoric, sunt surprinse şi imnografic: *„Celei ce a fost hrănită în Templu, în Sfânta Sfintelor, celei ce este îmbrăcată cu credinţă, cu înţelepciune şi cu neprihănită feciorie, mai-marele Voievod Gavriil i-a adus din cer închinăciune*“[71].

Astfel împodobită, la vârsta nubilităţii, este încredinţată bătrânului şi dreptului Iosif, dar nu pentru jugul căsătoriei, ci ca el să-i fie „*logodnic şi păzitor*“ [72], ocrotind-o pentru jugul cel mare al slujirii la care era chemată.

a. Bunavestire şi Întruparea Fiului lui Dumnezeu. Naşterea dumnezeiască.

Sfântul Apostol Pavel numeşte clipa Buneivestiri şi a Întrupării Domnului *„taina cea din veac ascunsă*“ (Efeseni 3, 9), iar Sf. Ioan Damaschin adaugă că e *„şi de îngeri neştiută“* (Troparul Născătoarei, al Învierii, gl. IV). Un studiu imnografic complet ar putea aborda acest episod esenţial din istoria mântuirii neamului omenesc, alimentându-l din trei izvoare: imnografia praznicului Buneivestiri (care priveşte evenimentul ca un dialog teologico-poetic între arhanghel şi Fecioară)[73], imnografia Crăciunului, (cu Canonul Naşterii Domnului, izvodit de Sf. Cosma Melodul) şi imnografia Octoihului[74]. Aceasta din urmă se inspiră din două elemente ale capitolului Buneivestiri, aşa cum este relatat de Sf. Luca (1,28-38): salutul îngerului „*Bucură-te!*“ şi acceptarea Fecioarei: „*Fie!...*“.

Aceiaşi biografi menţionaţi mai sus arată că Maria se afla la izvor, „*în post şi rugăciune*“ , când a întâmpinat-o arhanghelul. Imnograful arată, contrar minţii noastre, că

nu Maria, ci îngerul a resimţit mai mult dificultatea clipei: „*Învrednicindu-se Gavriil a vedea, pe cât este cu putinţă pe Mintea cea mai presus de fiinţă, cuvânt de bucurie ţi-a adus, Fecioară cu totul fără de prihană...*“ [75], şi în aceeaşi formă, eludată, continuă relatarea: *„Binecuvântat este rodul pântecelui tău, ceea ce eşti cu totul fără de prihană!“* [76], abia la al treilea ceas de aşteptare recunoscând şi cum: *„Porunca cea cu taină luând-o întru cunoştinţă... mă spăimântez a sluji ţie: «Bucură-te Mireasă, nenuntită»?“*[77]. Salutul din textul imnografic este chiar cel îngeresc: *„Bucură-te, cea plină de dar, Domnul este cu tine!“* (Χαιρε κεχαριτωμενη, ο Κυριος μετα σου!). Ea era deja plină de toate bunătăţile; era mult sporită duhovniceşte, era unită cu Dumnezeu printr-o rugăciune neîncetată, prin care se depăşea, ridicându-se la Dumnezeu. Sfântul Efrem Sirul arată că *„vestea bună a fost un răspuns la rugăciunea ei şi la viaţa ei cea înaltă*“ [78]. De aceea, văzându-i curăţia cea mai înaltă decât a cetelor cereşti, arhanghelul zice: *„... mă spăimântez a sluji ţie: «Bucură-te!...»*. Bucuria de care vorbeşte sfântul mesager este bucuria tuturor cetelor cereşti şi a toată omenirea: *„Limbile îngereşti nu pot propovădui laudele tale, Preacurată Fecioară; iar noi, acum, ca nişte robi, împrumutând cuvântul lui Gavriil, strigăm ţie «Bucură-te!»“*[79]; sau, deplin: *„De tine se bucură, ceea ce eşti plină de har, toată făptura: soborul îngeresc şi neamul omenesc...“* [80]. Bucuria Mariei devine, aşadar, cosmică. Întristarea Evei, întristarea omenirii se prefac, prin Fecioara, în bucurie. Rodul acestei bucurii - Dumnezeu făcut om - avea să lucreze mântuire pentru tot Cosmosul. Sunt înfăţişate în antiteză două stări contradictorii: bucuria Mariei, în pofida anilor de lacrimi ce aveau să urmeze şi spaima lui Gavriil, care nu înţelege nici „*porunca cea cu taină*“ ce are a împlini şi nici chipul în care „*Cel ce a plecat cu pogorârea Sa cerurile, încape fără schimbare, întreg...“*[81] în pântecele cel fecioresc.

Realitatea acestui simţământ o ilustrează icoana Buneivestiri, aşa cum este ea rânduită în erminii.

Mai puternică decât uimirea şi biruitoare în lupta cea dinlăuntru - privind eventualitatea unei sarcini, deşi nevinovată, misterioasă şi reprobabilă - este sfânta ei bucurie şi conştiinţa săvârşirii întru sine a unui lucru dumnezeiesc. Despre bucuria şi netemerea ei învaţă Sf. Maxim Mărturisitorul, Nicolae Cabasila şi Sf. Nicodim Aghioritul. Fecioara însuma acum „*setea universală de mântuire“* [82], de aceea rosteşte nemaicuvântatele cuvinte: „*Iată, roaba Domnului! Fie mie după cuvântul tău!“* (*Γενοιτο μοι κατα το ρημα σου.../ „Fiat mihi secundum verbum tuum*“). Ea se lasă în voia Domnului, se deschide Lui, se dăruieşte Lui, îşi asumă participarea la dumnezeiasca rânduială a Întrupării. Acum Se întrupează Dumnezeu Fiul!

Este, deci, imposibil de disociat cronologic momentul Buneivestiri de momentul Întrupării, căci ele sunt unite; mai exact primul îl include pe al doilea: *„... împreună cu glasul S-a întrupat Stăpânul tuturor întru tine...“*[83]. Imnografii însă au atins, separat, în stihuirile lor, aceste două evenimente din iconomia mântuirii.

Taina Întrupării nu poate fi înţeleasă, în sensul ei cel mai înalt şi mai profund. Totodată, indicibilitatea ei este superb exprimată printr-o serie de sintagme, ca acestea: *„Nici chiar o minte cerească nu poate să înţeleagă cu adevărat taina ta cea necuprinsă...“* [84]; *„Negrăita întrupare“* este *„minune netâlcuită şi priveliţte neînţeleasă, izbăvirea tuturor oamenilor...*“ [85]. Fidel adevărului exprimat de textul paulin kenotic (Filipeni 2, 5-11), imnograful arată cum Maica Domnului este „*casă dumnezeiască a sfinţeniei“* Fiului lui Dumnezeu, Care *„S-a deşertat pentru a face bine zidirii Sale“* [86], accentuând că *„S-a deşertat* (εκενοσεν) *întreg“* [87] în pântecele Născătoarei de

Dumnezeu. Aceasta este întruparea, văzută kenotic şi exprimată, imnografic, cu multă măiestrie, antinomic: *„Cel plin de slavă Se dezbracă de slavă, ca Unul care este Dumnezeu şi din pântecele tău, Maică Preacurată, iese purtător de trup...*“[88] sau *„Cel ce a orânduit, ca un Dumnezeu, stăpâniile cetelor Puterilor celor de sus, în pântecele tău cel neispitit de nuntă şi mai înălţat decât serafimii S-a sălăşluit, de Dumnezeu Născătoare, şi trup fără schimbare S-a făcut“* [89].

Străduinţa imnografului de a oferi acestui unic şi necuprins adevăr cât mai multă claritate, evidenţă (*„Preacurată, din cinstitele tale sângiuiri Se întrupează Domnul...“* [90]/ *„... ai zămislit, Preacurată, pe Cuvântul cel veşnic, care S-a unit cu noi trupeşte...*“[91]) dă oarecare grosieritate exprimării. Pentru a da însă şi subtilitate teologică şi forţă expresivităţii poetice, Sf. Ioan Damaschin şi ceilalţi coautori ai Octoihului „sublimează“ vestmântul ideatic arătând că, prin Întrupare, Dumnezeu Fiul asumă în ipostasul său divin, veşnic, şi firea omenească, întrepătrunzând-o în chip minunat, perihoretic, cu cea dumnezeiască. Ca să arate cum Cel mai presus de fiinţă şi deofiinţă cu Tatăl „*Se face om*“ sau *„Se uneşte - trupeşte - cu noi*“ imnograful „vede“ cum *„Fiul Se înfiinţează ca şi noi, rămânând ceea ce a fost*“ sau *„îmbracă, fără schimbare, firea omenească*“ sau, nepereche imagine, ia „*minte şi suflet, şi frământătura trupului... şi pe om părtaş al Fiinţei celei dumnezeieşti aievea l-a arătat*“ [92]. Creuzetul acestei preadumnezeieşti întrupări şi uniri este pântecele Maicii Domnului, care s-a arătat astfel „*tron al lui Dumnezeu*“[93]. Ei i se roagă imnograful ca Născătoarei de Dumnezeu pentru că, deşi unirea ipostatică, zămislirea, alcătuirea trupului şi chipului Pruncului şi îndumnezeirea trupşorului Lui s-au făcut deodată, după cuvintele Sf. Ioan Damaschin, după legile trupului omenesc şi după tainica iconomie dumnezeiască, la vremea cuvenită, Însuşi Dumnezeu Se naşte din Maica Sa, fără tată, ca „prunc tânăr“, El, „Cel vechi de zile“ (aluzie la vedenia proorocului Daniel 7, 9).

Ca şi Întruparea, şi Naşterea Fiului lui Dumnezeu din Fecioară este o taină: *„înfricoşătoare şi preaslăvită“*[94], *„neobişnuită şi nemaiauzită*“[95], „*adânc nemăsurat şi de nepătruns*“[96]. Este *„negrăită“*, iar inefabilul ei minunează cetele îngereşti şi întrece posibilitatea de exprimare a limbii omeneşti. Pe de altă parte, naşterea Domnului din Maica Sa este atât de firească! Acest lucru îl ilustrează Sf. Efrem Sirul în imnele sale, în care arată cum Fecioara naşte Pruncul, Îl îngrijeşte, Îl hrăneşte cu lapte, Îl alintă, aşa cum face orice mamă cu pruncul ei[97]. Această abordare are un rol bine precizat: combate teologico-imnografic falsa învăţătură a dochetismului.

b. Pururea-fecioria Maicii Domnului. Viaţa ei preacurată

În ea - Maria - se petrece, după taina triunicităţii Sfintei Treimi, cel mai misterios paradox: este, deodată, şi Născătoare de Prunc şi Fecioară. De aceea, cântările bisericeşti o invocă adesea cu apelativul paradoxal de „Maică Fecioară“. Inefabilul antinomiei este clar exprimat imnografic: *„Maică te-ai cunoscut mai presus de fire, Născătoare de Dumnezeu, dar ai rămas Fecioară, mai presus de cuvânt şi de cuget...*“ [98]. Sau, pentru a sesiza caracterul supranatural al naşterii feciorelnice, imnograful se minunează: „*Legile firii au fost schimbate întru tine...*“ [99]. Caracterul miraculos şi tainic al acestei duble calităţi a Maicii Domnului o face unică între femei. Textul eclatează: *„Mare minune! Fecioară să nască şi Cel născut să fie Dumnezeu...*“[100] sau interoghează: „*Care maică s-a auzit că e fecioară? Şi care fecioară s-a cunoscut că e maică*? *Toate ale tale sunt mai presus de fire, o, Născătoare de Dumnezeu, pentru aceea, cu credinţă te mărim!*“ [101]. Tocmai acest fapt, că Pruncul este dumnezeiesc, face ca naşterea să fie

dumnezeiesc-omenească[102] şi Maria, care a avut în pântece de la Duhul Sfânt, să fie *„cu fecioria păzită“* şi *„nevătămată“* . Atributul, cu rezonanţe arhaice, păstrat şi în textul diortosit, descrie cuprinzător minunea pururea-fecioriei: *„Rămas-ai nevătămată, primind în pântece pe Focul cel arzător, Fecioară!“*[103]. Aşadar, prima dimensiune a pururea-fecioriei este aceea de ***„taină“***. *„O, înfricoşătoare taină, care şi când este înţeleasă, rămâne negrăită şi, când este privită cu gândul, nu se poate cuprinde cu mintea!“* [104].

La antipod se află exprimările despre caracterul evident al pururea-fecioriei Maicii Domnului: *„Cu adevărat, Maică şi Fecioară te-ai arătat cea cu totul fără prihană, care singură ai împreunat naşterea adevărată cu fecioria, că ai născut pe Dumnezeu.“* [105]

Dar mai apropiată de sufletul creştinului şi exprimată în cel mai simplu, dar profund cuvânt este pururea-fecioria văzută ca „***frumuseţe***“ a Fecioarei. Aceasta este podoaba cea mai strălucitoare a Maicii Domnului, de care se miră Gavriil[106], văzând-o *„de virtuţi înfrumuseţată“*[107]. Prin pururea-fecioria sa, Maica Domnului este *„preafrumoasă“, „preacurată, „preaîmpodobită“, „preaslăvită“*. Superlativele absolute se regăsesc pretutindeni în texte. Ele arată cum Domnul o ridică pe Maica Sa mai presus de oameni şi de toate puterile cereşti; fecioria ei *„cea cu chip de lumină“* [108] devine, pentru toţi oamenii ce doresc să vieţuiască în curăţie *„vistierie preacurată a fecioriei“*[109]. Una dintre cele mai rafinate şi profunde imagini despre pururea-fecioria sa, este aceasta: *„Brazdă a fecioriei, pământul cel nearat te-ai arătat lumii, Pururea Fecioară, din care cu negrăit cuvânt S-a născut lucrător Ziditorul nostru, al tuturor“* [110]. Aşa cum după naştere ea *„fecioreşte iarăşi“,* aşa şi fiecare dintre cei păcătoşi simte cum *„Domnul Cel ce n-a stricat cheile Fecioriei prin naşterea Sa“* îi dă putere de a odrăsli în sine energia regeneratoare a ridicării, a unui nou început pentru mântuire.

Într-o relaţie firească, se află cealaltă parte a vieţii Maicii Domnului. Zilele vieţii sale au avut strălucirea curăţiei ei. Ea şi-a trăit toată viaţa la cota întâlnirii cu Arhanghelul. Viaţa ei a fost, cu adevărat „Preasfântă“, aşa cum o cântă Biserica în cea mai cunoscută cântare de preacinstire a Maicii Domnului: *„Prea Sfântă Născătoare de Dumnezeu, miluieşte-ne pe noi!“*. Curăţia şi înălţimea vieţii o vor caracteriza întotdeauna. De aceea, viaţa sa pământească s-a rostuit, mereu, „*cu adevărat, aproape de Dumnezeu“*. Maica Domnului, chiar în viaţa sa pământească: *„este aproape de Dumnezeu, ca una care este mai presus decât toate cetele îngerilor. Ceea ce singură străluceşte în frumuseţea fecioriei, ca o Maică a Celui ce stăpâneşte toate“*[111].

c. Maica Domnului - martor al Patimilor Fiului ei

Cea mai răscolitoare ipostază imnografică în care o regăsim pe Maica Domnului este aceea de martor şi priveghetoare la Patimile Fiului ei. Sfânta Scriptură, dar mai ales Sfânta Tradiţie, în speţă „Viaţa Maicii Domnului“ - după mai mulţi autori - menţionează cum ea a fost alături de Fiul ei, începând de la prinderea şi până la punerea Lui în mormânt; aceasta pentru a se împlini proorocia bătrânului Simeon despre ea, aceea că *„prin sufletul tău va trece sabie...“* (Luca 2, 35). Pătimirea şi durerile Fiului au rezonat în sufletul Maicii. Ea şi le-a asumat şi le-a trăit cu o infinită solidaritate şi iubire maternă, devenind ceea ce încearcă să surprindă teologia romano-catolică prin sintagma „Mater Dolorosa“ („Maică Îndurerată“).

Imnografia Octoihului îmbracă din două perspective aceste răscoliri şi sfâşieri ale sufletului Maicii, care îşi vede Fiul murind cumplit[112]. Prima dintre ele este descriptivă:

imnograful arată în cuvinte simple, dar cu mult mesaj, cum Maica Domnului este alături de Fiul său. Prima trimitere se face la profeţia sus-amintită: *„Sabie a trecut prin inima mea, o, Fiule, şi o sfâşie, Stăpâne, precum mi-a spus mai înainte Simeon*“ [113]. Ea este aceea care şi lămureşte înţelesul profetic, arătând că este vorba de *„sabia întristării“*.

Apoi imaginile se succed, ca într-o avalanşă de tablouri, care mai de care mai răscolitoare:

- sub (lângă) Cruce *„Stătea oarecând Fecioara, împreună cu ucenicul cel fecioresc lângă Cruce...*“ [114];
- îşi vede Fiul *„gol, junghiat şi răstignit şi voieşte mai degrabă să moară ea*“ [115], cu chipul *„lipsit de cinstire şi pierit mai mult decât oamenii, în vremea patimii...*“ [116];
- strigătul său este cutremurător, mai cu seamă că ştie că El pătimeşte pe nedrept: *„Cum pătimeşti, Preadulcele meu Fiu, Cela ce din fire eşti fără patimă?...*“ [117];
- ea se simte cea mai îndurerată dintre mame, căci *„nici unei femei nu i s-a întâmplat durerea aceasta“* [118]; *„cele dinlăuntru o ard“* şi nu vrea să rămână „*fără de fiu“*;
- chiar are şovăieli - omeneşti - în credinţa sa: *„...din minuni Dumnezeu Te ştiu pe Tine, dar, iată, Te văd mort, spânzurat pe lemn*“ [119];
- mintea-i nu poate înţelege cum Fiul ei Se răstigneşte, deşi Îi ştia *„bunătatea Lui cea covârşitoare şi milostivirea Lui cea mai presus de om“*[120]. Strigă doar: *„O, uimitoare minune! O, taină nouă! O, lucru înfricoşător!...“*[121] şi se spăimântează de această rânduială;
- are scânteieri de memorie: rememorează şi retrăieşte clipele de taină ale naşterii dumnezeieşti, pe care o numeşte chiar „*înfricoşătoare naştere*“ sau *„naştere cu frică*“. Dacă atunci a scăpat de *„durerile cele din vremea naşterii“*, ea grăieşte: *„acum când Te-ai împărtăşit Tu de patimile cele de voie şi ai luat chinuri, am pătimit cu cele dinlăuntru ale mele şi sufletul mi s-a umplut de dureri“* [122];
- are resentimente - nu ură - pentru *„călăii cei cumpliţi şi nerecunoscători*“ [123];
- în adâncul sufletului ea ştie că Fiul ei este „*din fire Dumnezeu“* şi că, în pofida patimilor cumplite pe care le suferă, *„este neschimbat cu Dumnezeirea*“.

Pe piscul acestui urcuş de simţământe, uneori contradictorii, Maica Domnului ajunge să înţeleagă rostul Jertfei Fiului ei: El *„Se împărtăşeşte cu moartea*“[124] *„vrând să învieze pe cei morţi*“ [125], după ce El Însuşi avea *„să învieze a treia zi*“[126] şi, apoi, „s*ă schimbe toată zidirea“* [127]. Acum, rugăciunilor Maicii se adaugă şi rugăciunile imnografului şi, prin ele, ale întregului popor creştin, care strigă Fecioarei: *„Cu picăturile cele din coasta Fiului tău, Preacurată, curăţeşte necurăţia patimilor mele şi întinăciunile cele cumplite ale inimii mele şi luminează-mă, Fecioară, cu strălucirea ta!*“ [128].

Metatemporal, şi noi, cei de astăzi, trăim, deodată cu Maica Domnului, Patimile Mântuitorului nostru. Este o formă de solidaritate filială, rod al cuvântului testamentar al Domnului: *„Femeie, iată fiul tău! (Fiule)..., iată mama ta!“* (Ioan 19, 26-27).

A doua viziune imnografică asupra venirii Maicii la Patimile Domnului depăşeşte faza simplu descriptivă; textul evoluează spre o formă criptică, poetică. Cea mai des folosită imagine este aceea a Maicii Domnului, văzută ca o Mieluşea ce-şi plânge Mielul care Se jertfeşte. În chip antinomic, Mielul este şi Păstorul turmei, dar mai cu seamă Mântuitorul lumii: *„Mieluşica cea fără prihană, pe Mielul şi Păstorul văzându-L spânzurat şi mort pe lemn, cu lacrimi striga, ca o maică tânguindu-se: «Cum voi lăuda,*

Fiul meu, smerenia Ta cea mai presus de cuvânt şi patimile cele de voie, Dumnezeule preabun?»“ [129].

Delicateţei acestei imagini, imnograful îi alătură, la antipod, revolta Maicii Domnului, redată printr-un şir de diatribe, împotriva chinuitorilor Fiului ei: *„O, îndrăzneală de necurată ucidere!...*“[130], *„O, îndrăzneală a spurcaţilor ucigaşi farisei...“*[131].

Şi alte imagini alegorice, de o deosebită forţă de sugestie, vin a arăta suferinţa Maicii (văzută ca ochi sufletesc ce caută spre *„Ochiul ce usucă toate adâncurile şi care S-a stins*“ [132] sau ca *„ramură cinstită care a odrăslit Mlădiţa cea nevestejită“* [133], sau ca „*viţa care, nelucrat, a purtat în pântece strugurele cel preacopt*“ [134]) ce-şi plânge Fiul.

Această întreită ipostază de martor al Patimilor, tânguitoare a punerii în mormânt şi mironosiţă rămâne în inima Maicii prin durerea pe care şi-o exprimă, testamentar parcă: *„Şiroaiele lacrimilor mele ce se varsă din ochii mei, Fiule preadorit, vremea nu va putea vreodată a le usca (...) Ce folos este să văd soarele dacă lumina mea apune? Lumina mea cea dulce! Cum Te-ai stins, Lumina feţei mele? De aceea pierde-voi luminile ochilor mei prin curgerile lacrimilor* mele“ [135]. Însă ipostaza Maicii Domnului de plângătoare şi de veşnic înlăcrimată nu este proprie teologiei ortodoxe. Chiar şi momentul adormirii ei în imnografie este prezentat senin, în perspectiva mutării ei, cu trupul, la cer[136]. De aceea, stihirile citate, deşi din imnografia zilelor de vineri, sunt pline de aluzii şi accente anastasice pentru că, în Ortodoxie, Crucea se leagă de Înviere. Hristos Domnul nu rămâne pe Cruce, ci învie, întru slavă, arătându-Se înviat şi adeverind tuturor Învierea Sa şi împărtăşind cu nemurire tot neamul omenesc. Iar pentru chipul în care şi-a purtat Maica Sa crucea durerii, prima fiinţă căreia i Se arată El Înviat, este ea[137].

3. Reflexe ale hotărârilor Sinoadelor Ecumenice III şi IV în imnografia mariologică a Octoihului

În istoria sa, Biserica şi-a cristalizat dogma hristologică prin viaţa şi gândirea Sfinţilor Părinţi, fructificate în hotărârile Sinoadelor Ecumenice. Deoarece Persoana Mântuitorului este în directă interrelaţie cu persoana Maicii Sale, deodată cu dogma hristologică, Părinţii au definitivat şi pe deplin au lămurit şi dogma theotokică. Salutară şi sfântă trudă, căci, în timp, Biserica s-a confruntat cu nenumărate învăţături greşite care au încercat ştirbirea preacinstirii Maicii Domnului şi a atributelor sale de Născătoare de Dumnezeu şi Pururea-Fecioară. Dintre aceste erezii, enumerăm, în ordine alfabetică: adopţianismul, aftarto-dochetismul, apolinarismul, bonosienii, dioprosopismul, dochetismul, ebioniţii, monofizitismul, monotelismul, nestorianismul, patripasismul, teoria lui Pavel de Samosata, pavlicianismul, sabelianismul[138]. Sunt câteva dintre marile devieri de la dreapta credinţă, erori care împietează asupra persoanei şi cultului Maicii Domnului. Cele mai virulente în acest sens au fost nestorianismul şi monofizitismul, combătute de Sfinţii Părinţi, la Sinoadele Ecumenice III şi IV. Orosurile acestor sinoade au restabilit, odată pentru totdeauna, dreapta învăţătură despre Maica Domnului, din care se naşte, în chip minunat, Fiul lui Dumnezeu, Care uneşte în ipostasul Său dumnezeiesc, veşnic, firea omenească, îndumnezeind-o.

Textul imnografic arată cum *„theotokia Maicii Domnului este atât de unită cu hristologia, încât întreaga noastră mântuire stă sau cade odată învăţătura că Preasfânta Fecioară Maria este Născătoare de Dumnezeu“*[147]. Pe temeiul hotărârilor Sinoadelor Ecumenice I, II şi III, Sfinţii Părinţi au formulat definitiv dogma hristologică, în Sinodul IV Ecumenic.

O simplă analiză a acestor stihiri adună o seamă de observaţii interesante. Textele sunt mai ample decât altele, iar conţinutul dogmatic, greu, dens, este susţinut de o seamă de termeni tehnici, inacesibili poporului: „fire“, „ipostas“ etc. Fondul dogmatic, mesajul sunt transmise cu ajutorul poeziei din frază, care recurge la inversiuni de topică („*cu adevărat mărturisim...*“), imagini şi simboluri (*„Pe Cel ce nu L-au încăput cerurile, l-a încăput pântecele tău...“*. Acestea subliniază înălţimea şi adâncimea ideilor transmise şi care trebuie receptate. Fără îndoială, autorul acestor stihuri este Sfântul Ioan Damaschin care tratează dogmatic, savant, dar şi pedagogic, adevărurile privind cele două firi din una şi aceeaşi Persoană a Domnului, modul conlocuirii şi întrepătrunderii lor, deofiinţimea Fiului cu Tatăl şi Duhul prin dumnezeire, dar şi cu oamenii prin omenitate, calitatea Maicii Domnului de „Theotokos“. Sunt adevăruri greu de cuprins cu mintea şi greu de crezut, dar pentru ele Sfântul Ioan pledează imnografic. Uşa inimii este mai primitoare decât uşa minţii şi pe aceasta mizează autorul. Şi reuşeşte nu doar să combată dochetismul, gnosticismul, monofizitismul, ci să şi convingă asupra ortodoxiei credinţei, pe care o predă imnografic. Este argumentat, în aceeaşi notă, aspectul ontologic al Răscumpărării: firea omenească cea bolnavă este *„curăţată“*, *„vindecată“, „desţelenită“* - primeşte „*toiag de tărie“* [156], adică este potenţată la maximum, în ipostasul Fiului lui Dumnezeu, Cel ce Se naşte din Fecioară: „*Părtaşi ai firii celei dumnezeieşti ne-am făcut prin tine, Născătoare de Dumnezeu pururea Fecioară, că ai născut nouă pe Dumnezeu întrupat“* [157].

Sfântul Ioan Damaschin combate în imnele sale mariologice şi ereziile monotelită şi monergistă, creând astfel un mic tratat imnografic de antiereziologie: „*Ca pe un prunc tânăr L-ai născut pe Fiul cel mai înainte de veci, îndoit fiind în două lucrări şi voieşte, ca Unul care era om şi, totodată, şi Dumnezeu...*“ [158].

Maica Domnului este „*locaşul slavei celei preadumnezeieşti*“, întru care se lucrează aceste taine. Stăruinţa imnografului de a argumenta teologico-poetic lucrarea adânc-tainică a mântuirii, săvârşită de Hristos-Domnul, arată rolul luminos şi minunat pe care îl are Preacurata în iconomia mântuirii. Pentru aceasta înţelepţii şi dreptcredincioşii reuşesc, prin preacinstirea pe care o aduc ei, să ruşineze *„frământările ereticilor şi feţele lor, care nu se închină şi nici nu cinstesc icoana ei*“ [159].

4. Maica Domnului în viaţa Bisericii

După adormirea ei, Maica Domnului a fost luată şi cu trupul, la cer, unde şade de-a dreapta Fiului ei. Însă rostul ei în iconomia mântuirii nu s-a încheiat prin aceea că L-a născut pe Fiul lui Dumnezeu şi, pentru aceasta a fost preamărită cu acea preaînaltă ridicare şi şedere. Ea este continuu prezentă în viaţa Bisericii luptătoare şi biruitoare: ascultă rugăciunile creştinilor, mijloceşte pentru ei la Dumnezeu, îi ajută, este în comuniune cu sfinţii şi cu îngerii, întrecându-i în slavă, iar la sfârşitul veacurilor va sta lângă Fiul ei, la înfricoşatul Scaun de Judecată.

a. Maica Domnului mai mărită decât sfinţii şi îngerii

Măreţia ei întrece puterea oamenilor de a o lăuda, deşi aceştia îi sunt pururea datori: „*Toată măsura laudelor este copleşită de mărimea măririi tale, Preacurată!...“* [160]. Însă sfinţii şi cuvioşii neamului creştinesc îi aduc slavă, cântând: *„Pe Maica lui Dumnezeu, care este slava mucenicilor, dumnezeiasca frumuseţe a arhiereilor şi a cuvioşilor, propovăduirea proorocilor şi lauda femeilor, după vrednicie să o lăudăm*“ [161].

Nu trebuie înţeleasă aceasta ca o poziţie inferioară a cetelor lăudătoare de sfinţi, ci drept recunoaşterea faptului că Fecioara Maria este singurul om care a fost atât de apropiat de Dumnezeu: ea L-a primit în pântece, L-a purtat şi L-a născut, iar El a preamărit-o şi i-a dăruit preacinstire mai mare decât tuturor sfinţilor, căci este Maica Lui. Iubirea Lui de Fiu i-a dăruit ei şi condiţia de întâistătătoare peste soboarele de sfinţi.

Cu mult mai mult este hiperdoulia (preacinstirea) ce se cuvine Maicii Domnului decât doulia (cinstirea) ce se cuvine sfinţilor şi cetelor cereştilor şi netrupeştilor puteri. Ea este mai înaltă decât cerurile şi cu mult mai slăvită decât cele nouă cete: *„Fiind mai presus decât oştile celor fără de materie, Fecioară, şi întrecând cetele cereşti, singură laudă vrednică primeşti de la dânsele, Preacurată“* [162]. Chiar primeşte lauda lor, fără ca aceştia să se ruşineze; dimpotrivă, lăudătorii netrupeşti cântă celeia ce cu trupul a fost înălţată de pe pământ la cer, de Fiul ei. El este cel care, „*născându-Se în chip de negrăit din sângiurile ei*“, pentru întreaga veşnicie a înfrumuseţat-o *„mai presus decât toată bunăcuviinţa îngerilor*“[163]. Între pământ şi cer, între oameni şi îngeri, Maica Domnului rămâne pentru totdeauna „*bucuria cetelor cereşti şi pe pământ, oamenilor, tare ocrotitoare*“[164].

b. Solitoarea mântuirii noastre şi rugătoare pentru sufletele celor adormiţi întru dreapta credinţă

Maica Domnului nu are putere să mântuiască sufletele. Această putere este a lui Dumnezeu. Sfânta Fecioară, însă, ca una care „*a născut Mântuirea*“[165], devine vistiernică a mântuirii pentru toţi creştinii. Ea poate mijloci (teologic - aduce Fiului ei rugăciuni de intercesiune) pentru mântuirea sufletelor tuturor. Puterea ei de mijlocire izvorăşte din iubirea de Maică/iubirea de Fiu - legătură înveşnicită cu Mântuitorul Hristos. Întruparea este prima treaptă a lucrării obiective a mântuirii. Pentru dobândirea mântuirii subiective, personale, creştinii aleargă la „*mijlocirea cea curăţitoare*“ [166] a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, ca la un „*liman de mântuire“* şi nu trece cu vederea *„suspinul celor amărâţi*“ [167]. Este singura care, ca o maică a pământenilor, primeşte „*rugăciunile păcătoşilor*“ [168], îi ajută pe toţi cei ce o cheamă în rugăciuni să treacă peste „*neaşteptatele necazuri“* şi îi face, cu puterea Fiului ei, moştenitori ai Împărăţiei celei cereşti.

Stihirile, ca nişte adevărate rugăciuni de pomenire arată cum singură Maica Domnului „*făclia cerească*“ [170] luminează calea, în întunericul nopţii, pentru sufletele celor care au propovăduit-o ca Născătoare de Dumnezeu, pentru ca acelea să ajungă *„în locaşurile de odihnă, împreună cu sfinţii şi cu drepţii*“ [171], „*în luminările şi strălucirile sfinţilor*“ [172] şi „*să câştige mântuirea cea mult dorită a Fiului ei*“ [173]. Textul imnografic cuprinde şi argumentul teologic al puterii de mijlocire a Maicii Domnului, pentru toţi cei adormiţi. *„Prin ea s-a făcut nimicirea morţii*“ [174]: ea a născut pe Domnul, Care este Viaţa (Ioan 14,6), şi tot ea se face „*cale de viaţă celor morţi*“ [175]; ea roagă pe Hristos „*să se înscrie în cartea vieţii sufletele*“ [176].

Imnograful îmbină planul obştesc cu cel personal. Mântuirea este personală, dar se lucrează în comuniune. Cei dinainte de noi trecuţi la Domnul ne deschid şi ne pregătesc şi calea, pentru a ne adăuga lor. Textul imnografic foloseşte aici vorbirea directă. Eu-l făcătorului de cântări cheamă, implică eu-l fiecăruia dintre cei ce cântă sau ascultă: „*Fie-ţi milă de mine, Doamne, fie-ţi, când va fi să mă judeci, şi să nu mă osândeşti în foc, nici cu mânia Ta să mă mustri. Te roagă Fecioara, ceea ce Te-a născut pe Tine, Hristoase, şi mulţimea îngerilor şi adunarea mucenicilor*“ [177].

Aflat înainte de înfricoşătorul ceas al morţii, oricât de departe - temporal - s-ar afla, omul trebuie să-şi pregătească marea trecere şi răspunsul la Judecată. Îşi revede viaţa *„cheltuită întru răutăţi“* [178] şi se roagă să fie luminat de puţinele fapte bune „*sufletul cel întunecat de patimi*“ [179]. La groaznicele clipe ale despărţirii sufletului *„cu sila, de mădularele trupului*“[180], pe calea văzduhului unde sălăşluiesc *„diavolii cei ce învinovăţesc*“[181], şi care *„aduc urzirile lor şi caută să înghită fără milă*“ [182], şi, mai cu seamă, în ceasul judecăţii particulare şi la Judecata cea de Obşte („*Înfricoşătoarea cercare“* [183]) sufletul cheamă alături pe Maica Domnului pentru a se izbăvi de rău şi pentru a se *„sălăşlui în locaşurile ei cele luminoase*“ [184].

c. Biruitoare cu Fiul ei, asupra diavolului şi a iadului

Pentru preamulta ei curăţie, Maica Domnului a rămas, toată viaţa, mai presus de ispitirile vrăjmaşului. Împlinirea Protoevangheliei - şarpele ce muşcă din călcâiul Evei - face parte din iconomia mântuirii. Ea singură nu se luptă cu diavolul, nici nu sloboade suflete din iad, ci Fiul ei, la rugăciunile ei, săvârşeşte acestea. El este Cel care *„S-a făcut celor pierduţi tărie, laudă şi mântuire*“[185], care omoară pe vrăjmaşul şi de care, *„atingându-se cu gura cea amară, iadul s-a nimicit“* [186]. Rugându-se Domnului, ea poate să „*nu ne arate pricină de bucurie diavolilor“* [187], căci pântecele ei (curăţia - n.n) *„a ruşinat pe cugetul cel tirănesc; că Pruncul a cercat cu mâna vizuina viperelor cea pierzătoare de suflete (şi) pe potrivnicul cel mândru doborându-l...*“[188]. Biruinţa ei este de fapt biruinţa Fiului ei. Puterea ei vine de la El, care aşa a binevoit să împărtăşească pe oameni de mila Sa, prin Maica Sa. De aceea diavolul tremură şi este biruit când creştinii cheamă într-ajutor numele Maicii Domnului. În acest sens ea este biruitoare a lui Veliar şi a împărăţiei lui, iadul: *„Preabinecuvântată eşti, Născătoare de Dumnezeu, Fecioară. Că prin Cel ce S-a întrupat din tine, iadul s-a robit, Adam s-a chemat, blestemul s-a nimicit, Eva s-a liberat, moartea s-a omorât şi noi am înviat“* [189].

d. Accente ascetico-mistice în imnografia mariologică a Octoihului

În efortul ascetic al creştinului de a se ridica necontenit spre asemănarea cu Dumnezeu, Maica Domnului este primul reazem şi mare ajutătoare. Poartă pe aripile milei sale pe cel doritor de desăvârşire. Octoihul prezintă lupta duhovnicească şi rolul Prea Sfintei Fecioare, de la Domnul, de întoarcere a firii omeneşti dinspre *„curgerea cea necuviincioasă de demult“*, spre *„stăpânirea cea dumnezeiască în trei lumini“*[190]. În ilustrarea luptei creştinului de purificare, textul foloseşte adesea cuvintele „păcat“ sau „patimă“, însoţite de imagini terifiante despre decăderea şi grosieritatea din care trebuie să se ridice. Maica Domnului este invocată să-l izbăvească sau să-l ridice din „*viforul ispitelor“* [191], „*sărătura greşelilor*“ [192], *„somnul păcatului“* [193], *„otrava păcatului“* [194], *„mistuirea văpăii păcatelor*“ [195], *„adâncul trândăviei nenumăratelor patimi“* [196], „*revărsările patimilor*“ [197], *„gunoiul patimilor“*[198]. Din acest abis de decădere omul se poate îndrepta şi sfinţi, parcurgând, cu ajutorul Maicii lui Dumnezeu, etapele purificării

de patimile deja amintite (necredinţa, nesimţirea duhovnicească, desfrânarea, deznădejdea, mândria, mânia...) prin practicarea virtuţilor opuse.

Scara despătimirii preluată tale-quale din tratatele de ascetică şi mistică[210] îşi află treptele imnografice, atât de firesc, în Octoih, demonstrând cum Sfinţii Părinţi au experimentat/trăit despătimirea şi cum au cerut ajutorul Domnului şi cum au dat slavă Lui pentru fiecare biruinţă şi pas suit spre El. Credinciosul este îmbiat la acest urcuş care, deşi atât de anevoios în realitate, în războiul duhovnicesc cu duhurile răutăţii, este întotdeauna prezentat sublim de imnografi. Biruinţa este a celui ce-şi ia alături, ca reazem şi mijlocire pe Maica lui Dumnezeu. Paşii despătimirii transportă pe cel ce urcă, într-o altă dimensiune, a creştinului, purificat, curăţat şi care continuă urcuşul pe calea iluminării - a doua etapă a vieţii spirituale a nevoitorului.

Pentru aceste trepte este mai greu a afla texte imnografice explicite. Abia Triodul, în faza finală, şlefuită, a imnografiei sale, avea să aducă mai multe texte, la subiect, pentru că teologia iluminării, a apofatismului sunt preocupări teologico-mistice începând din sec. XI.

În Octoih ideile teologice sunt ascunse în text şi trebuie decriptate în duhul smeritei cugetări. Astfel, pentru Darurile Sfântului Duh ce se revarsă peste omul despătimit, imnograful enumeră o multitudine de daruri, ce seamănă evident cu acelea din textele de la Isaia 11, 2-3 şi Galateni 5, 22-26. Pentru contemplarea lui Dumnezeu din Creaţie şi pentru exerciţiul de meditare a Scripturii, imnograful aduce strofele sale în care exprimă conştiinţa şi credinţa sa în Mântuitorul, căruia Maica Domnului se roagă ca Ziditorului Cosmosului şi ca Logos-ului cel Unul Născut şi de o fiinţă cu Tatăl şi cu Duhul. Aici leagă şi treapta cunoaşterii apofatice a lui Dumnezeu: Fiinţa pe care o ipostaziază, tainic, personal, fiecare dintre cele trei Persoane ale Sfintei Treimi şi, paradoxal, pe măsură ce Şi-o asumă toată, o dăruieşte toată celorlalţi. E taina tripersonalităţii şi taina unităţii şi indivizibilităţii Fiinţei dumnezeieşti, supraraţionalitatea şi suprafiinţialitatea lui Dumnezeu. Cât despre o teologie a luminii nu se poate vorbi în Octoih, în sens palamit: vederea luminii dumnezeieşti este starea de supremă spiritualitate a celui ce vede. Imnograful împărtăşeşte însă şi el conştiinţa ioaneică: „*Dumnezeu este lumină*“ (Ioan 8, 12; I Ioan 1, 5) şi doreşte a se împărtăşi, pentru rugăciunile celeia ce este „Maica Luminii“, de lumină din lumina Aceluia. De aici izvorăşte rugăciunea curată - rugăciunea minţii, a inimii, a minţii coborâtă din inimă, a minţii unită cu inima sau neîncetată, cum este numită în literatura părinţilor niptici. Această forţă a rugăciunii sublime se manifestă după despătimire şi după parcurgerea celorlalte trepte şi se inspiră şi se împuterniceşte din „atotputernicia“ rugăciunii Maicii Domnului, în duhul apoftegmei din Pateric: *„Ce poate face Dumnezeu cu puterea, face Maica Domnului cu rugăciunea*“ (către El - n.n.). Aşa mintea ajunge să părăsească toate reprezentările, înţelesurile, conceptele lumeşti/pământeşti; ajunge la o stare de nemişcare, se depăşeşte pe sine prin Hristos, refuză să-L conceptualizeze (înţeleagă) pe Dumnezeu şi aşteaptă în linişte (isihie) împăcată, să fie răpită Dincolo. Treapta a treia, Desăvârşirea, cea mai înaltă, se împleteşte, infinit, din dragoste, şi duce la îndumnezeire. Suişul este epectatic şi nesfârşit, căci dragostea este cea mai complexă încercare de a-L defini pe Dumnezeu, Care este infinit, iar îndumnezeirea este un proces care nu se sfârşeşte niciodată. Creştinul care odinioară săvârşea multe păcate, fiind *„îndemn la dezmierdarea cea ruşinoasă, izvorâtor al greşelilor şi dascăl al patimilor (sic! .n.n.), povăţuitor al poftelor, mijlocitor al*

desfrânării, sfătuitor al cumplitei neorânduieli“ [219] (deci într-o stare contrară firii), prin har, fapte bune cu ajutorul Maicii Domnului şi al Sfinţilor ajunge la acest dumnezeiesc nivel de depăşire nesfârşită în har, situându-se la o stare mai presus de fire, îmbrăcând, pentru veşnicie „*veşmântul bucuriei*“ [220] de Dumnezeu.

e. Câteva abordări social-filantropice

Poate părea surprinzătoare această preocupare imnografică. Dar în Biserică trăiseră câţiva bărbaţi sfinţi care au aplicat în viaţa lor, ca leac pentru suferinţa semenilor lor, mesajul social-filantropic al Evangheliei Mântuitorului Hristos. Amintim doar de Sfântul Ioan Gură de Aur cu teologia mâinii harnice, care săvârşeşte Liturghia faptei bune, de „Vasiliada“ Sfântului Vasile cel Mare sau de filantropia de fiecare ceas a Sfântului Ioan cel Milostiv. În baza acestora, dar mai ales pe temeiul gândirii Sf. Ioan Damaschin arată pe Maica Domnului ca lucrătoare a celei mai mari filantropii - întruparea lui Dumnezeu şi, prin aceasta, împărtăşitoare necontenită de daruri către toţi oropsiţii: „*Tu eşti, Stăpână, bogăţia săracilor, bucuria şi scăparea celor lipsiţi şi nădejdea celor sărmani, şi pe tine te mărim cei ce strigăm în nevoi... Sfântă a Sfintelor!* “ .[221]

Ea este model de filantropie şi inspiratoare a faptei filantropice: *„Bucuria celor întristaţi şi a celor asupriţi apărătoare, a flămânzilor hrană, a străinilor mângâiere şi a orbilor toiag, neputincioşilor ocrotitoare, a celor împovăraţi acoperământ şi sprijin, a celor sărmani ajutătoare...*“ [222].

Sunt chemate aici categoriile de la marginea societăţii, cei adesea uitaţi şi chiar izgoniţi, dar care în Evanghelie stau la loc de cinste, în grija şi în inima Domnului. Suntem poftiţi a imita modelul Domnului, Care i-a miluit întotdeauna pe toţi. Făcând aceasta, vom putea da răspuns bun la Înfricoşătoarea Judecată. În concordanţă cu scena de la Matei 24, 31-46, imnograful cere: *„Născătoare de Dumnezeu, dă-mi tărie nestăvilită ca să mă port totdeauna cu paşnică blândeţe şi cu binevoitoare dragoste faţă de săraci şi străini şi faţă de mulţimea celor lipsiţi, şi să iubesc sărăcia, care poate să mă apropie de Dumnezeu*“ [223]. Astfel se face trecerea în planul subiectiv, coborârea la nivelul necazului personal. Pentru tămăduirea acestuia, creştinul are trebuinţă de „balsamul mijlocirii“ Stăpânei, pe care ni-l dă de la Izvorul tămăduirilor - Dumnezeu: *„De durerea cea amară a picioarelor mele izbăveşte-mă, Preacurată, de slăbiciunea genunchilor şi de sfărâmarea încheieturilor, de slăbirea mâinilor şi a picioarelor şi de vătămarea multor feluri de neputinţă“* [224].

Darul taumaturgiei pe care îl are Fecioara Maria - vădit în chip minunat în cazul arhicunoscut al Sfântului Ioan Damaschin, este oferit tuturor bolnavilor care îl cer; un alt „Cere şi ţi se va da!“ - de la Dumnezeu, prin Maica Domnului.

Această slujire a Maicii, care izvorăşte din infinita dragoste slujitoare a Fiului este actuală şi prezentă în Biserică încă din perioada Apostolilor până astăzi şi va fi o realitate până la sfârşitul istoriei.

f. Metafora mariologică

Unele strofe din Octoih au o anumită particularitate: abundă de poezie, aceasta însemnând că folosesc figurile de stil pentru a exprima, poetic, ideile teologice. Se observă că acest tip de strofe urmăreşte relaţia interioară, de mamă-fiu, dintre Mântuitorul şi Maica Lui. Principala metodă stilistică e folosirea metonimiei, ceea ce şi încifrează textul. Metonimiile sunt contemplative. Iată câteva exemple:

Maica Domnului

„Ca un scaun de heruvimi ai purtat...

„Norul cel cu totul luminos...

„Fecioară, ca pe o dimineaţă ai răsărit celor dintru întuneric şi celor rătăciţi...

„Arătatu-te-ai aievea război de ţesut al Dumnezeirii,

Mântuitorul Hristos

pe Cel ce poartă toate şi ne hrăneşte şi pe noi...“ [225];

care ai născut pe Iisus Soarele dreptăţii, Dătătorul de lumină...“ [226];

pe Hristos, Soarele dreptăţii...“ [227];

în care Cuvântul Şi-a ţesut haina trupului, îndumnezeind chipul meu[228].

Aceste stihiri sunt, realmente, nişte mici capodopere poetice. Au expresivitate şi o impresionantă forţă de sugestie. Acestea vin din aceea că imnograful nu foloseşte simbolul la întâmplare pentru metonimiile sale. Maica Domnului este:

- *tron* (reazem sau suport al manifestării slavei lui Dumnezeu şi sinteză a Universului, n.n.);
- *nor* (apofatismul, dar şi spaţiul apofaziei şi al epifaniilor, n.n.);
- *dimineaţă* (începutul, făgăduinţa, neprihănirea, n.n.);
- *război de ţesut* (zămislirea Pruncului şi împlinirea - adunarea - tuturor uvintelor prooroceşti, n.n.)[229].

Pe de altă parte, Mântuitorul este metonimizat cu Soarele (simbol al imperialităţii, al nemuririi, al izvorului de viaţă). În altă parte Maica Domnului este numită „Stăpână“ (*„Marie, cea cu nume de Stăpână...“* [230] - aluzie la sensul etimologic, destul de controversat al cuvântului ebraic „Maryam/Miryam“ - „Stăpână“, „Împărătească/Doamnă“, „dragă“)[231] sau *„palat strălucitor care a încăput pe Împăratul“* [232].

În unele stihiri sunt folosite anumite imagini-metafore şi comparaţii fitomorfe. Cele mai des întâlnite o arată pe Maica Domnului ca o „*ţarină nearatată ce a odrăslit pe Spicul cel făcător de viaţă“* [233] sau ca o „*viţă ce a născut pe Strugurele vieţii, ce izvorăşte vinul mântuirii*“ [234].

Sunt imagini de un rafinament poetic de neegalat, referiri directe, dar atât de frumos formulate, la sursele (grâul şi strugurele) celor două elemente euharistice: pâinea şi vinul. Având argumente şi rădăcini scripturistice şi coarda de viţă şi spicul au intrat în cult, fiind folosite ca simboluri liturgice în arta bisericească (iconografie, sculptură, broderie, orfevrărie, ornamentaţia manuscriselor, vignetele documentelor de cancelarie, tipărituri). Maica Domnului este adesea întruchipată imnografic precum „*un trandafir în mijlocul spinilor*“[235] sau ca *„un crin preacurat*“ [236]. Trandafirul conduce la ideea de suferinţă purtată cu noblețe dar care, transfigurată, grăieşte şi de regenerare/înviere. Crinul este floarea îngerului, simbolul curăţiei şi al pururea-fecioriei Mariei. Cele două flori arată pe Fecioara Maria în două dintre cele mai semnificative momente ale vieţii sale: la Bunavestire şi la Patimile Fiului ei.

g. File de acatist în Octoih: „Bucură-te, Mireasă, Pururea Fecioară!“

Pentru a conferi o oarecare ciclicitate studiului nostru, am dorit a încheia tot cu începutul şi anume cu salutul arhanghelului.

Pornind de la acel „Bucură-te“ s-au scris nenumărate studii şi tratate, iar Biserica a dezvoltat un gen imnografic foarte iubit de popor - acatistul. Maicii Domnului i s-au alcătuit mai multe acatiste şi paraclise. Acatistele sunt preluarea imnografic-doxologică a salutului îngerului, repetat ca un leitmotiv, în câte 12 icose, în care este preamărită Maica Domnului. Oamenii îi cântă ei cu glasul „dumnezeiescului Gavriil“. Zecile de heretisme (stihuri cu „Bucură-te...“, de la grecescul χαιρω - „mă bucur“) sunt dificil de grupat tematic, deoarece în textul Octoihului sunt constituite în strofe de la una la 12 imperaţii; gruparea tematică ar presupune smulgerea din contextul lor. O oarecare catalogare, s-ar face astfel:

- cu referire la sensul tipic al profeţiilor mariologice din Vechiul Testament:

„Bucură-te, norul luminii,
Bucură-te, sfeşnic luminat şi amforă,
Bucură-te, chivot al manei,
Bucură-te, toiagul lui Aaron,
Bucură-te, rug nears,
Bucură-te, făclie,
Bucură-te, scaun,
Bucură-te, munte sfânt,
Bucură-te, raiule,
Bucură-te, masă dumnezeiască,
Bucură-te, uşă de taină,
Bucură-te, nădejdea tuturor!“ [237];

- cu referire la Întruparea din ea a lui Dumnezeu-Fiul:

„Bucură-te, sălaşul slavei celei negrăite,
Bucură-te, locaşul Soarelui celui ceresc,
Bucură-te, odorul fecioriei,
Bucură-te, dumnezeiască purtătoare a Dumnezeirii Cuvântului,
Bucură-te, hrănitoarea vieţii tuturor“ [238];

- cu referire la naşterea dumnezeiască:

„Nemăsurat este adâncul naşterii tale celei nepătrunse, Preacurată.
Deci, credinţă neîndoită, cu curăţie, aducem ţie, grăind:
***Bucură-te**, Născătoare de Dumnezeu, Fecioară, Maică nenuntită“*[239];

- cu referire la Pururea-fecioria ei:

„Bucură-te, Preacurată, cinstitul odor al fecioriei,
Bucură-te, locaş sfânt şi dumnezeiesc,
Bucură-te, Fecioară, izbăvirea credincioşilor,
Bucură-te, Stăpână, mireasă nenuntită“ [240].

Am încercat o sistematizare teologică a heretismelor după aspectele deja discutate în demersul nostru. Imnograful încearcă însă a îndulci gravitatea momentelor ilustrate prin suite de simboluri, extrase din viaţa Bisericii de odinioară, cu aplicare la viaţa Bisericii de astăzi şi dintotdeauna. Sensurile simbolurilor se regăsesc în strofe ca aceasta:

„Bucură-te, izvorul apei de viaţă veşnică,
Bucură-te, rai al desfătării,

Bucură-te, zidul celor credincioşi,

Bucură-te, ceea ce eşti neispitită de nuntă,

Bucură-te, bucuria a toată lumea, prin care ne-a răsărit nouă Dumnezeul părinţilor, Cel lăudat şi preaslăvit" [241].

Strofele de acatist sintetizează, în cel mai rafinat grad, cel mai frumos dar pe care l-a primit vreodată Fecioara Maria, în cer şi pe pământ, acel mirabil „*Bucură-te!...*".

III. Concluzii

Tema tratată este foarte complexă. Ea poate fi abordată din mai multe perspective: istoric, biografic, teologico-liturgic, poetic. Pentru a fi cât mai profund tratate, ar trebui, pentru fiecare din aceste unghiuri câte un studiu temeinic. Literatura teologică românească nu are astfel de studii. Lucrările consultate, indicate în notele bibliografice se mulţumesc - cele mai multe dintre ele - cu o abordare expozitivă şi de sinteză. Autorii adună din operele Sfinţilor Părinţi, din cărţile de cult (în speţă „Octoihul"), din viaţa şi slujbele Bisericii, temeiuri despre viaţa Maicii Domnului, despre însuşirile ei de Născătoare de Dumnezeu şi Pururea Fecioară, despre preacinstirea ei, despre rolul ei de mijlocitoare pentru noi.

Lucrarea de faţă s-a dorit un pas mai departe, o coborâre mai la adânc în analiza textului. Mai întâi, dintre cele peste 2000 de strofe mariologice din Octoih am ales şi am fişat pe cele mai expresive poetic, mai dense şi mai profunde teologic - cca 500. Mai dificilă a fost clasarea lor şi acest lucru l-am făcut în ideea ca abordarea să aibă ceva original. Astfel, pe lângă un succint excurs în istoria theotokiei şi în istoria Octoihului, am ales a analiza textele imnografice referitoare la Maica Domnului, observând etapele iconomiei dumnezeieşti: pregătirea profetică, naşterea şi copilăria ei, Bunavestire şi Naşterea Domnului, viaţa şi preaslăvirea ei, prezenţa în Biserică şi puterea de mijlocire către Fiul ei. Textul imnografic relevă măiestria poetică a autorilor şi, mai mult, chipul în care ei au fost inspiraţi pentru a transpune în cuvinte alese adevăruri înalte de credinţă. Pe lângă temele dezbătute, textul sugerează încă alte şi alte posibile abordări. Astfel, în studii speciale se pot aprofunda teme ca: *„Terminologia mariologică specifică. Arhaismul liturgic", „Maica Domnului în bipolaritatea timp - veşnicie", „Maica Domnului, întărirea şi sprijinul mucenicilor", „Dialogul necontenit dintre Maica Domnului şi Fiul ei, în Octoih"*. Abundenţa strofelor pe aceste teme ar susţine o tratare profundă, completă.

Există şi locuri dificile în imnografia Octoihului, puncte de probare a credinţei noastre. Cel puţin 20 de strofe conţin anumite expresii care ar clinti credinţa creştinului de rând. Amintim de cea mai frecventă: folosirea în contexte nefavorabile şi nicidecum asemănătoare pasajului scripturistic - paradigmă, a apelativului „femeie", pentru Maica Domnului. Ar fi oportună o revizuire a traducerii după textul grecesc iniţial, sau o nuanţare, acolo unde este imperios necesar.

Pe lângă temele mariologice tratate în studiul de faţă sau enunţate mai sus, imnografia Octoihului are o bogată tematică referitoare la: păcatul strămoşesc, anghelologie, Sf. Ioan Botezătorul, mijlocirea Sfinţilor Apostoli şi a Sfântului Nicolae, pocăinţa, Parusie, Judecata Universală. Şi acestea s-ar putea trata prin studii speciale, chiar în teze de licenţă şi dizertaţii, îmbogăţindu-se astfel literatura teologico-liturgică românească, la temă. Pentru anumite comentarii autorizate, pentru exegeze pertinente de text ar fi necesar, şi în limba română, „Theotokarion-ul" Sfântului Nicodim Aghioritul.

De asemenea, pentru o abordare comparativă interconfesională, alături de cunoscutele studii ale pr. dr. Dumitru Stăniloae[242], pr. dr. Petre Rezuş[243] sau ierom. drd. Chesarie Georgescu[244] ar fi bune instrumente de studiu şi unele traduceri din teologia rusă sau coptă[245].

Cu teme bine alese, tratate şi evaluate prin ochiul şi viaţa Părinţilor, textul Octoihului va dezvălui, mereu sensuri noi.

1. Sf. Maxim Mărturisitorul, *Viaţa Maicii Domnului*, Ed. Deisis, Sibiu, 1998, p. 11.

2. Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, *Cartea III, cap. II,* Ed. Scripta, Bucureşti, 1993, p. 97-98.

3. Vezi, de ex. *Învăţătura de credinţă creştină ortodoxă*, Ed. Institutului Biblic şi de Misiune al B.O.R., Bucureşti, 2000, p. 90-96.

4. Pr. prof. dr. Ene Branişte, *Liturgica Generală, vol. I*, cap. *„Sărbătorile Maicii Domnului*“, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galaţi, 2002, p. 153-163.

5. Pentru o tratare cât mai completă a autorilor patristici şi a scrierilor lor despre Maica Domnului, a se vedea pr. Adrian Lucian Dinu, *Maica Domnului în teologia Sfinţilor Părinţi*, Ed. Trinitas, Iaşi, 2004.

6. Publicate în limba română sub titlul *Rugăciuni către Prea Sfânta Născătoare de Dumnezeu*, Ed. Bizantină, Bucureşti, 1995, retipărită de Costion Nicolescu, după textul din vol. *„Cuvintele şi învăţăturile preacuviosului părintelui nostru Efrem Sirul...*“, Tipografia Naţională, Bucureşti, 1926.

7. Pr. prof. dr. Ene Branişte, *op. cit.*, p. 279-280.

8. Menţionat de pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria B.O.R.*, Ed. Episcopiei Dunării de Jos, Galaţi, 1996, p. 144, 150-151.

9. Menţionat de pr. Gabriel Cocora, *Episcopia Buzăului, o vatră de spiritualitate şi simţire românească*, Ed. Episcopiei Buzăului, Buzău, 1986, p. 94-95-96, 244.

10. Nu considerăm lista completă; este posibil ca cercetările ulterioare să descopere şi alte ediţii. Pentru întocmirea acestui index am folosit şi monumentala lucrare a lui Ion Bianu şi Nerva Hodoş, *Bibliografia românească veche 1508-1830, vol. I şi II* şi pr. dr. Ene Branişte, *op. cit*.

11. Am folosit această ultimă ediţie pentru fişarea stihirilor cu referire la tema propusă şi pentru studiul textului. La note nu vom indica decât locul din această ediţie a Octoihului, de unde provine textul citat.

12. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sf. îngeri, luni la Utrenie, glas IV, cântarea a 8-a, p. 285.

13. Stihiră a Născătoarei, din Canonul de umilinţă, marţi la Utrenie, glas II, cântarea a 4-a, p. 126.

14. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sf. Îngeri, luni la Utrenie, glas I, cântarea a 8-a, p. 35.

15. Pr. prof. N.C. Buzescu, *„Unitatea Revelaţiei prin prooroci, Înaintemergătorul şi Sf. Apostoli în imnologia Octoihului*“, în „Ortodoxia“ XXIX (1977), nr. 2, p. 181.

16. Stihiră din Canonul Născătoarei de Dumnezeu, glas VI, cântarea a 6-a, p. 441.

17. „... Şi acum“, a Născătoarei, la Vecernia mică de sâmbătă seara, glas V, p. 344.

18. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas I, cântarea a 7-a, p. 22.

19. Stihiră a Născătoarei, din Canonul morţilor, sâmbătă la Utrenie, glas II, cântarea a 4-a, p. 169.

20. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminica la Utrenie, glas I, cântarea a 4-a, p. 19.

21. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas II, cântarea a 3-a, p. 105.

22. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas I, cântarea a 4-a, p. 18.

23. Stihiră a Născătoarei , din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas II, cântarea a 9-a, p. 142.

24. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sf. Nicolae - Canonul Sfinţilor Apostoli, joi la Utrenie, glas II, cântarea 1, p. 146.

25. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, vineri la Utrenie, glas VI, cântarea a 3-a, p. 490.

26. Vezi blestemul şarpelui (Facere 3,14), coroborat cu Miheia 7, 17: *„Voi linge pulberea ca şerpii...*“.

27. „... Şi acum“ a Născătoarei, din Canonul Sfintei Treimi, duminică la Miezonoptică, glas VI, cântarea a 8-a p. 433.

28. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, glas I, cântarea a 6-a, p. 20.

29. Ibidem.

30. „Slavă... Şi acum...“ sedealnă, duminică la Utrenie, glas IV, cântarea a 8-a, p. 273.

31. Diac. dr. Emilian Corniţescu, *Temeiuri ale preacinstirii Maicii Domnului în Vechiul Testament*, în „Ortodoxia“, XXXII (1980), nr. 3, p. 499. Ideea aparţine, ca sursă, lui Pseudo-Augustin, *Cuvânt în cinstea Mariei*, apud Mitropolit Nicolae Corneanu, *Patristica mirabilia (pagini din literatura primelor veacuri creştine)*, Ed. Polirom, Iaşi, 2001, p. 285.

32. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Înaintemergătorului, marţi la Utrenie, glas IV, cântarea a 5-a, p. 293.

33. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas II, cântarea a 7-a, p. 108.

34. „... Şi acum...“ la stihoavna Laudelor, Utrenia de marţi, glas I, p. 48.

35. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas V, cântarea a 1, p. 352.

36. Dogmatica, glas II, p. 97.

37. Am aprofundat această idee, sub îndrumarea pr. prof. dr. Nicolae D. Necula în lucrarea de master *Frumuseţi poetice şi euhologice în cărţile de cult*, Facultatea de Teologie „Patriarhul Justinian", Bucureşti, 2000, p. 12-13-14.

38. A se observa parfumul unor arhaisme, pentru care, am folosit, la studiul comparativ al stratului lexical, şi ediţia 1890 a Octoihului.

39. Stihiră din Canonul de umilinţă, marţi la Utrenie, glas III, cântarea 1, p. 206.

40 Stihiră a Născătoarei, din Canonul de miercuri, la Utrenie, glas VII, cântarea a 7-a, p. 554.

41. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sf. Nicolae, joi la Utrenie, glas III, cântarea a 8-a, p. 232.

42. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sf. Nicolae, joi la Utrenie, glas IV, cântarea a 5-a, p. 315.

43. Pr. prof. N.C. Buzescu, *Theotokos şi Hristologie în Canoanele, Stihirile, Dogmaticile şi Troparele Octoihului Mare*, în „Ortodoxia" XXIX (1977), nr. 1, p. 25.

44. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas IV, cântarea a 8-a, p. 273.

45. Stihiră din Canonul Născătoarei de Dumnezeu, miercuri la Utrenie, glas VII, cântarea a 3-a, p. 551.

46. . „...Şi acum" a Născătoarei, din Canonul Sfintei Treimi, duminică la Miezonoptică, glas V, cântarea a 4-a, p. 348.

47. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas IV, cântarea a 7-a, p. 306.

48. Stihiră a Născătoarei, miercuri la Utrenie, glas VII, cântarea a 5-a, p. 552.

49. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sf. Nicolae, joi la Utrenie, glas I, cântarea a 4-a, p. 66.

50. *Dogmatica*, glas IV, p. 221.

51. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, vineri la Utrenie, glas VII, cântarea a 1, p. 570.

52. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sf. Nicolae, joi la Utrenie, glas V, cântarea a 8-a, p. 401.

53. Pr. prof. N.C, Buzescu, *Theotokos şi Hristologie în Canoanele, Stihirile, Dogmaticile şi troparele Octoihului Mare* în „Ortodoxia" , XXIX (1977), nr. 1, p. 21

54.Stihiră a Născătoarei, din Canonul Utreniei de marţi, glas 1, cântarea a 6-a, p. 44.

55. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminica la Utrenie, glas I, cântarea a 5-a, p. 20.

56. Stihiră la Stihoavna Vecerniei mici de sâmbătă seara, glas III, p. 176.

57. Stihiră a Născătoarei, din Canonul de Umilinţă, marţi la Utrenie, glas VIII, cântarea a 6-a, p. 625.

58. „Slavă ...Şi acum...", la Vecernia mică, sâmbătă seara, glas I, p. 8.

59. Stihiră a Născătoarei, joi la Vecernie, glas III, p. 235.

60. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas VI, cântarea a 8-a, p. 443.

61. Stihiră a Născătoarei, din Canonul de Umilinţă, marţi la Utrenie, glas II, cântarea a 6-a, p. 128.

62. Interpretări şi nuanţări la această idee a se vedea la pr. dr. Gheorghe Tilea, *Maica Domnului după cărţile noastre de cult. Însemnări de mariologie ortodoxă*, în „Glasul Bisericii", XXX (1971), nr. 1-2, p. 80-93.

63. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas VI, cântarea a 9-a, p. 444.

64. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas VI, cântarea a 9-a, p. 437.

65. Sf. Maxim Mărturisitorul, *op. cit.*, p. 8.

66. *Ibidem*, p. 8.

67. Stihiră a Născătoarei, din Canonul de Umilinţă, marţi la Utrenie, glasul II, cântarea a 7-a, p. 130.

68. Epifanie Monahul, *Cuvânt despre viaţa Preasfintei Născătoare de Dumnezeu şi anii ei*, în vol. *„Trei vieţi bizantine ale Maicii Domnului"* , Ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 12.

69. Simion Metafrastul, *Cuvânt despre câte s-au întâmplat de la naşterea şi creşterea Preasfintei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoarei*, în vol. *„Trei vieţi bizantine..."* , p. 29.

70. Sf. Maxim Mărturisitorul, *op. cit.*, p. 11.

71. „*...Şi acum..."* a Născătoarei, sedealnă la Vecernia de luni, glas IV, p. 279.

72. Podobia „*Spăimântatu-s-a Iosif...*", duminică la Utrenie, glas IV, p. 266.

73. A se vedea o iscusită tâlcuire, pe textele Sfinţilor Părinţi, la monahul Teoclit Dionisiatul, în vol. *„Maica Domnului în teologia şi imnografia Sfinţilor Părinţi"* , Ed. Bizantină, Bucureşti, 2002, capitolul „*Canonul Buneivestiri*", p. 153-223.

74. Idee sugerată de abordarea de pluriperspectivă a pr. dr. N.C. Buzescu din *«Panaghia Theotokos» în imnografia Mineelor*, în „Ortodoxia" XXXII (1980), nr. 3, p. 554-555.

75. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sfintei Învieri, luni la Utrenie, glas I, cântarea a 3-a, p. 18.

76. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sfintei Învieri, miercuri la Utrenie, glas VIII, cântarea 1, p. 633.

77. Sedealnă a Născătoarei, din Canonul Sfintei Învieri, luni la Utrenie, glas VIII, p. 610.

78. Apud Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Maica Domnului în Prologul Evangheliei de la Luca*, în „Ortodoxia" XXXII (1980), nr. 3, p. 446.

79. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sfintei Cruci, vineri la Utrenie, glas VII, cântarea a 6-a, p. 573.

80. Sedealnă a Născătoarei, din Canonul Sfintei Învierii, duminică la Utrenie, glas VIII, p. 597. Textul este şi Axionul de la Liturghia Sfântului Vasile cel Mare.

81. Sedealnă a Născătoarei, din Canonul Sfintei Cruci, luni la Utrenie, glas VIII, p. 610.

82. Arhim. Bartolomeu Anania, *«Fie!»*, în „Ortodoxia“ XXXII (1980), nr. 3, p. 439.

83. Troparul Născătoarei, al Învierii, la Vecernia de sâmbătă seara, glas I, p. 10.

84. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, vineri la Utrenie, glas VIII, cântarea 1, p. 656.

85. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sfinţilor Îngeri, luni la Utrenie, glas IV, cântarea a 9-a, p. 286.

86. Stihiră a Născătoarei de Dumnezeu, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas IV, cântarea a 4-a, p. 303.

87. „...Şi acum“ a Născătoarei, la stihoavnă, sâmbătă la Vecernia mică, glas IV, p. 259.

88. Stihiră a Născătoarei, joi la Utrenie, glas VIII, cântarea 1, p. 646.

89. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Utreniei de luni, glas I, cântarea 1, p. 30.

90. „...Şi acum“ , Sedealnă a Născătoarei, din Canonul de duminică, la Miezonoptică, glas III, cântarea a 3-a, p. 180.

91. „...Şi acum“ a Născătoarei, din Canonul Sfintei Treimi, duminică la Miezonoptică, glas I, cântarea a 8-a, p. 14.

92. Stihiră a Născătoarei, din Canonul de duminică, la Miezonoptică, glas VIII, cântarea a 8-a, p. 516.

93. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Înaintemergătorului, marţi la Utrenie, glas VI, cântarea a 3-a, p. 460.

94. „...Şi acum“, a Născătoarei, la Stihoavna Vecerniei de duminică seara, glas V, p. 363.

95. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Înaintemergătorului, marţi la Utrenie, glas I, cântarea a 3-a, p. 42.

96. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii şi al Învierii, duminică la Utrenie, glas I, cântarea I, p. 17.

97. Imnele „*Minunea naşterii din Maria“, „Cântece din leagăn ale Mariei“*, în vol. *Imnele Naşterii şi Arătării Domnului*, Ed. Deisis, Sibiu, 2000, p. 70, 78, 80.

98. Dogmatica, glas VII, p. 511.

99. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas VIII, cântarea a 4-a, p. 635.

100. „...Şi acum“, a Născătoarei, la Vecernia mică de sâmbătă, glas III, p. 176.

101. „...Şi acum“, a Născătoarei, Sedealnă la Utrenia de luni, glas II p. 114.

102. *Dogmatica,* glas III, p. 178.

103. Stihiră, a Născătoarei, din Canonul Înaintemergătorului, marţi la Utrenie, glas VIII, cântarea a 8-a, p. 545.

104. „...Şi acum“, a Născătoarei, la Vecernia mică de sâmbătă, glas III, p. 176.

105. Stihiră a Născătoarei, din Canonul morţilor, sâmbătă la Utrenie, glas III, cântarea a 4-a, p. 250.

106. Podobia „De frumuseţea fecioriei tale...“, glas III, p. 183.

107. Stihiră a Născătoarei, vineri la Utrenie, glas IV, cântarea a 7-a, p. 327.

108. Stihiră a Născătoarei, din Canonul de umilinţă, luni la Utrenie, glas II, cântarea a 9-a, p. 121.

109. Stihiră, Vecernia mică de sâmbătă seara, glas I, p. 7.

110. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, duminică la Utrenie, glas III, cântarea 5, p. 240.

111. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, duminică la Utrenie, glas IV, cântarea 3, p. 269.

112. Imaginea este prezentată plenar în imnografia Săptămânii Patimilor, din Triod. Pr. prof. dr. Nicolae D. Necula surprinde această notă în studiul său *Săptămâna Sfintelor Patimi în viaţa creştină ortodoxă*, din „Glasul Bisericii“ LII (1996), nr. 1-4, p. 33-37.

113. „...Şi acum“, a Crucii şi a Născătoarei, la Vecernia de marţi seara, glas I, p. 50.

114. „...Şi acum“, a Crucii şi a Născătoarei, la stihoavna Vecerniei de joi, glas VI, p. 487.

115. „...Şi acum“, a Născătoarei, la stihoavna Vecerniei de joi, glas VIII, p. 568.

116. Stihiră, Canonul Crucii şi al Învierii, duminică la Utrenie, glas VI, cântarea a 6-a, p. 440.

117. „...Şi acum“, a Născătoarei, vineri la Utrenie, glas II, p. 155.

118. „...Şi acum“, a Născătoarei, vineri la Utrenie, glas VII, p. 569.

119. *Ibidem.*

120. „...Şi acum“, a Crucii şi a Născătoarei, la stihoavna Vecerniei de marţi, glas VIII, p. 631.

121. „...Şi acum“, a Crucii şi a Născătoarei, la stihoavna Vecerniei de marţi, glas VIII, p. 669.

122. Sedealnă a Crucii şi a Născătoarei, miercuri la Utrenie, glas VIII, cântarea a 9-a, p. 640.

123. „...Şi acum“, a Crucii şi a Născătoarei, marţi la Vecernie, glas VIII, p. 629.

124. „...Şi acum“, a Crucii şi a Născătoarei, vineri la Utrenie, glas IV, cântarea 1, p. 322.

125. „...Şi acum“, a Crucii şi a Născătoarei, vineri la Liturghie (Stihirile „Fericirilor“), glas III, p. 245.

126. Sedealnă, vineri la Utrenie, glas VII, p. 569.

127. „...Şi acum“, a Crucii şi a Născătoarei, miercuri la Utrenie, glas VI, cântarea a 7-a, p. 474.

128. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sfintei Cruci, miercuri la Utrenie, glas VI, cântarea a 4-a, p. 471.

129. „...Şi acum“, a Crucii şi a Născătoarei, sedealnă, miercuri la Utrenie, glas I. p. 51-52.

130. „...Şi acum“, a Născătoarei, sedealnă, vineri la Utrenie, glas II. p. 155.

131. „...Şi acum“, a Născătoarei, sedealnă, miercuri la Utrenie, glas I. p. 73-74.
132. „...Şi acum“, a Crucii şi a Născătoarei, miercuri la Utrenie, glas VII, cântarea a 5-a, p. 55 2.
133. „„„...Şi acum“, a Crucii şi a Născătoarei din Canonul Crucii, vineri la Utrenie, glas I, cântarea a 5-a, p. 76.
134. „...Şi acum“, a Născătoarei, miercuri la Vecernie, glas II, p. 134.
135. Stihiră, marţi seara la Vecernie, glas V, p. 383.
136. A se vedea în acest sens, studiul pr. prof. univ. dr. Nicolae D. Necula, *Adormirea Maicii Domnului în cultul Bisericii Ortodoxe*, în „Glasul Bisericii“ LIII(1997), nr. 5-8, p. 27-34.
137. Teologumenă a Sf. Grigorie Palama, *Omilia 18*, în vol. *Omilii*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 2000, p. 282-283.
138. Pentru selecţie am folosit lucrarea conf. dr. Sergiu Tofan, *Mic dicţionar al ereziilor Evului Patristic*, Ed. Partener, Galaţi, 2003.
139. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas 5, cântarea a 7-a, p. 356.
140. Stihiră la Vecernia Mică, sâmbătă seara, glas V, p. 344.
141. Stihiră la Vecernia mică, sâmbătă seara, glas VI, p. 427.
142. „Slavă... Şi acum...“ a Născătoarei, la stihoavna Vecerniei mici de sâmbătă, glas VII, p. 510.
143. Stihiră a Născătoarei, duminică la Utrenie, glas III, cântarea a 6-a, p. 189.
144. Stihiră a Născătoarei, vineri la Utrenie, glas VIII, cântarea 1, p. 656.
145. „Slavă... Şi acum...“ a Născătoarei, la stihoavnă, Utrenia de sâmbătă, glas VI, p. 507.
146. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sfintei Treimi, cântarea 4, glas 1.
147. Drd. Dumitru Pintea, *Învăţătura Sfântului Ioan Damaschin despre Maica Domnului*, în „Ortodoxia“ XXXII (1980), nr. 3, p. 501.
148. Textele hotărârilor dogmatice le-am preluat de la pr. Eugen Drăgoi, *Istoria Bisericească Universală*, Ed. Historica, Bucureşti, 2001, p. 131, 137.
149. Dogmatica, glas VIII, p. 590.
150. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas IV, cântarea a 5-a, p. 270.
151. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Utreniei de luni, glas I, cântarea a 4-a, p. 31.
152. „Slavă... Şi acum...“, Stihiră la stihoavna, Vecerniei mici de sâmbătă, glas VI, 428.
153. „Slavă... Şi acum...“ a Născătoarei stihira I, la Vecernia mică de sâmbătă, glas VII, p. 509.
154. Dogmatica, glas VI, p. 429.
155. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sfintei Învieri, luni la Utrenie, glas VII, cântarea a 5-a, p. 532.
156. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii şi al Învierii, duminică la Utrenie, glas II, cântarea a 9-a, p. 110.
157. „...Şi acum“, a Născătoarei, sedealnă, joi la Utrenie, glas II. p. 145.
158. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sfintei Treimi, luni la Utrenie, glas II, cântarea a 5-a, p. 117.
159. „...Şi acum“, a Născătoarei, stihoavna Laudelor, marţi la Utrenie, glas IV. p. 298.
160. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas I, cântarea a 9-a, p. 24.
161. Stihiră, a Născătoarei din Canonul morţilor, sâmbătă la Utrenie, glas III, cântarea a 4-a, p. 250.
162. „...Şi acum“, sedealnă la Utrenia de luni, glas I, p. 29.
163. Stihiră a Născătoarei, luni la Utrenie, glas I, cântarea a 5-a, p. 33.
164. Podobie, la stihoavna Vecerniei de duminică, glas I, p. 28.
165. Sedealnă, la Utrenie, glas VII, p. 578.
166. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii şi al Învierii, vineri la Utrenie, glas I, cântarea a 8-a, p. 79.
167. Stihiră, a Născătoarei, din Canonul Sfinţilor Îngeri, luni la Utrenie, glas VIII, cântarea a 7-a, p. 615.
168. „...Şi acum“, a Născătoarei, la stihoavna Vecerniei de luni, glas I, p. 39.
170. „...Şi acum“, a Născătoarei, stihoavna Vecerniei de sâmbătă, glas III, p. 256.
171. *Ibidem.*
172. „...Şi acum“, a Născătoarei, stihoavna Utreniei de sâmbătă, glas I. p. 94.
173. „...Şi acum“, a Născătoarei, stihoavna Utreniei de sâmbătă, glas V. p. 425.
174. Stihiră a Născătoarei, din Canonul morţilor, sâmbătă la Utrenie, glas IV, cântarea a 7-a, p. 338.
175. Stihiră a Născătoarei, din Canonul morţilor, sâmbăta la Utrenie, glas I, cântarea a 1-a, p. 85.
176. „...Şi acum“, a Născătoarei, stihoavna Utreniei de sâmbătă, glas IV. p. 425.
177. Stihiră a Născătoarei, în Canonul Utreniei de luni, glas II, cântarea a 9-a, p. 121.
178. „...Şi acum“, a Născătoarei, stihoavna Laudelor, sâmbătă la Utrenie, glas II, p. 173.
179. „... Şi acum“, a Născătoarei, Vecernia de marţi, glas I, p. 39
180. Stihiră la Vecernia de vineri seara, glas II, p. 164.
181. „Şi acum“, a Născătoarei, sedealnă, din Canonul Sfintei Treimi, la Miezonoptică, glas I, cântarea a 6-a, p. 13.

182. *Ibidem*.
183. Stihiră, a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas IV, cântarea a 3-a, p. 303.
184. „...Şi acum“, a Născătoarei, Vecernia de Luni seara, glas I., p. 39.
185. Stihiră, a Născătoarei, din Canonul morţilor, sâmbăta la Utrenie, glas IV, cântarea a 5-a, p. 502.
186. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas V, cântarea a 9-a, p. 359.
187. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas II, cântarea a 6-a, p. 139.
188. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas IV, cântarea a 5-a, p. 270.
189. „...Şi acum“, a Crucii şi a Născătoarei, sedealnă de duminică, glas II, p. 103.
190. „Şi acum“, a Născătoarei, din Canonul Sfintei Treimi, duminică la Miezonoptică, glas II, cântarea 1, p. 99.
191. Sedealnă, joi la Utrenie, glas VIII, p. 644.
192. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, vineri la Utrenie, glas III, cântarea a 3-a, p. 239.
193. Stihiră, a Născătoarei, miercuri la Utrenie, glas VII, cântarea a 8-a, p. 533.
194. Stihiră, a Născătoarei, din Canonul Sfintei Treimi, duminică la Miezonoptică, glas VIII, cântarea a 7-a, p. 595.
195. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas II, cântarea a 5-a, p. 139.
196. Stihiră a Născătoarei, din Canonul de umilinţă, marţi la Utrenie, glas VII, cântarea a 6-a, p. 543.
197. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas I, cântarea a 9-a, p. 59.
198. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Înaintemergătorului, marţi la Utrenie, glas VI, cântarea a 8-a, p. 465.
199. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sf. Nicolae, şi al Sfinţilor Apostoli, joi la Utrenie, glas II, cântarea a 8-a, p. 151.
200. Stihiră a Născătoarei de Dumnezeu, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, cântarea I, glas VII, p. 550.
201. Stihiră a Născătoarei, joi la Vecernie, glas VI, p. 486.
202. Stihiră a Născătoarei, marţi la Vecernie, glas I, p. 50.
203. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas I, cântarea a 7-a, p. 57.
204. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas I, cântarea a 3-a, p. 53.
205. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas IV, cântarea a 8-a, p. 306.
206. Stihiră a Născătoarei, în Canonul Învierii, miercuri la Utrenie, glas I, cântarea a 3-a, p. 53.
207. „Slavă... Şi acum...“, sedealnă, din Canonul Sfintei Treimi la Miezonoptică, după cântarea a 3-a.
208. Stihiră a Născătoarei, marţi la Vecernie, glas IV, p. 299.
209. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, vineri la Utrenie, glas II, cântarea a 4-a, p. 198.
210. Am folosit lucrarea pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica şi mistica*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al B.O.R., Bucureşti, 1992, capitolele: *Purificarea* (p. 55-156), *Iluminarea* (p. 157-253), *Desăvârşirea* (p. 254-319).
211. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas VIII, cântarea a 8-a, p. 639.
212. Stihiră, marţi la Vecernie, glas VI, p. 467.
213. Stihiră a Născătoarei, din Canonul de umilinţă, glas VI, cântarea a 9-a, p. 454.
214. Stihiră a Născătoarei, duminică la Miezonoptică, glas VII, cântarea a 3-a, p. 519.
215. Stihiră a Născătoarei de Dumnezeu, din Canonul Crucii, vineri la Utrenie, cântarea 1, glas VIII, p. 656.
216. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas IV, cântarea a 5-a, p. 304.
217. Stihiră a Născătoarei, vineri la Vecernie, glas I, p. 81.
218. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Utreniei de marţi, glas I, cântarea a 4-a, p. 43.
219. Stihiră a Născătoarei, vineri la Vecernie, glas I, p. 81.
220. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, vineri la Utrenie, glas II, cântarea a 6-a, p. 159.
221. Stihiră a Născătoarei, marţi la Vecernie, glas II, p. 133.
222. Stihiră la Stihoavnă, Vecernia mică, sâmbătă seara, glas II, p. 95.
223. Stihiră a Născătoarei, joi la Vecernie, glas I, p. 72.
224. Stihiră a Născătoarei, marţi la Vecernie, glas I, p. 149.
224. Stihiră a Născătoarei, marţi la Utrenie, glas I, cântarea a 9-a, p. 48.
225. Stihiră a Născătoarei, marţi la Utrenie, glas I, cântarea a 9-a, p. 48.
226. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas I, cântarea a 4-a, p. 54.
227. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sfinţilor Îngeri, luni la Utrenie, glas VIII, cântarea a 9-a, p. 617.
228. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas VI, cântarea a 9-a, p. 444.
229. Pentru polivalenţele acestor simboluri am folosit, cu fireşti adaptări la înţelesul creştin, lucrarea lui Jean Chevalier şi Alain Gheerbrant, *Dicţionar de simboluri*, Ed. Artemis, Bucureşti, 1995, 3 vol.
230. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sfinţilor Îngeri, luni la Utrenie, glas III, cântarea a 3-a, p. 196.

231. Tatiana Petrache, *Dicţionar enciclopedic al numelor de botez*, Ed. Anastasia, Bucureşti, 1998, p. 69.

232. Stihiră a Născătoarei, marţi la Utrenie, glas I, cântarea 1, p. 41.

233. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, duminică la Utrenie, glas VIII, cântarea a 4-a, p. 601.

234. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, miercuri la Utrenie, glas I, cântarea 1, p. 52.

235. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Născătoarei de Dumnezeu, vineri la Utrenie, glas VI, cântarea a 7-a, p. 494.

236. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Sfinţilor Apostoli, joi la Utrenie, glas VIII, cântarea a 6-a, p. 648.

237. „... Şi acum“ , a Născătoarei, la stihoavnă, duminică la Vecernie, glas IV, p. 278.

238. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Crucii, vineri la Utrenie, glas III, cântarea 1, p. 238.

239. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii glas I, p. 17.

240. Stihiră a Născătoarei, luni la Vecernie, gl. VII, p. 537.

241. Stihiră a Născătoarei, din Canonul Învierii, gl. I, cântarea a 7-a, p. 22.

242. *Învăţătura despre Maica Domnului la ortodocşi şi catolici*, în „Ortodoxia“ II, (1950), nr. 4, p. 591-602.

243. *Mariologia Ortodoxă*, în „Ortodoxia“ II, (1950), nr. 4, p. 535-558.

244. *Învăţătura despre Maica Domnului în Ortodoxie şi Catolicism*, în „Ortodoxia“ XXII (1970), nr. 3, p. 382-339.

245. De exemplu, *„Cartea Sfintei Psalmodii a lunii Kiahk“*. Despre aceasta am consultat studiul pr. dr. Nicolae D. Necula, *Cultul Maicii Domnului în Biserica Coptă*, din „Ortodoxia“ , XXVI (1974), nr. 1, p. 107-118.